

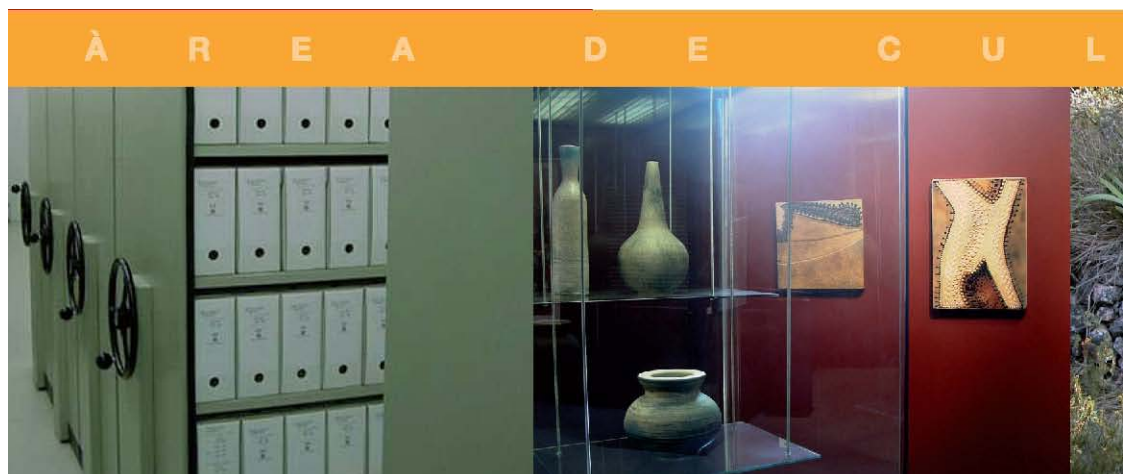
Mapa del patrimoni cultural i natural de Premià de Mar

Memòria tècnica

Jordi Montlló Bolart
(Actium, Patrimoni Cultural, S.A)

febrer 2011

SUMARI

1. PRESENTACIÓ.....	3
2. AGRAÏMENTS.....	4
3. MARC TERRITORIAL	5
3.1. El medi físic	5
3.2. La població i la seva activitat.....	7
3.3. Evolució històrica	10
4. METODOLOGIA	20
4.1. Marc teòric.....	20
4.2. Processos de treball.....	23
5. RESULTATS DE L'ESTUDI.....	26
5.1. Patrimoni immoble.....	28
5.2. Patrimoni moble	45
5.3. Patrimoni documental	46
5.4. Patrimoni immaterial.....	47
5.5. Patrimoni natural.....	48
5.6. Elements no inventariats	50
6. ESTAT ACTUAL DELS ELEMENTS FIXATS	52
6.1. Protecció legal	52
6.2. Estat de conservació.....	57
6.3. Cronologia	61
7. BIBLIOGRAFIA i webgrafia	64

FITXA TÈCNICA

Nom del projecte	Mapa del patrimoni cultural i natural
Població i comarca	Premià de Mar, El Maresme
Promoció	Oficina del Patrimoni Cultural (Diputació de Barcelona) Ajuntament de Premià de Mar
Execució intervenció	Actium Patrimoni Cultural, SL
Realització	Jordi Montlló Bolart, historiador
Equip de suport	Miquel Gea i Bullich; Laura Bosch Martínez
Dates d'execució	Abril – juny de 2010

1. PRESENTACIÓ

L'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona és un servei especialitzat en la cooperació i promoció del patrimoni cultural local. Dins del seu Programa d'Interpretació del Patrimoni Cultural, l'OPC promou l'elaboració de Mapes del patrimoni cultural, amb col·laboració dels municipis interessats, seguint els següents objectius:

- Captació exhaustiva de dades sobre el patrimoni cultural i natural d'un municipi.
- Valorització dels elements reconeguts.
- Adopció de mesures per a la seva protecció i conservació.
- Planificació de les accions de rendibilització social i cultural.

Aquesta memòria tècnica reflecteix el resultat dels treballs de recerca i elaboració del Mapa del Patrimoni Cultural i Natural del municipi de Premià de Mar (El Maresme). L'estudi ha estat encarregat a l'empresa de serveis culturals ACTIUM PATRIMONI CULTURAL, SL, a partir de la sol·licitud efectuada per l'Ajuntament de Premià de Mar.

La realització del treball ha estat executada per Jordi Montlló Bolart entre els mesos d'abril i juny de l'any 2010.

2. AGRAÏMENTS

Aquest treball no s'hauria pogut realitzar sense l'inestimable ajut d'un seguit de persones a qui volem agrair enèrgicament.

En primer lloc volem agrair la col·laboració de l'Ajuntament de Premià de Mar pel seu interès i les gestions facilitades. Però d'una manera molt específica al personal dels diferents departaments consultats. També volem agrair el seu ajut a particulars i representants d'entitats que tan amablement ens han atès.

Quan hem necessitat fer una consulta en un arxiu, biblioteca o centre oficial o privat, ens hem trobat una sèrie de persones que ens han atès molt professionalment. Volem agrair les atencions rebudes dels tècnics del departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.

El nostre agraïment també és per totes les persones que ens han obert amablement les portes de casa seva.

3. MARC TERRITORIAL

3.1.El medi físic

Premià de Mar és una vila marinera de la comarca del Maresme, entre El Masnou i Vilassar de Mar, amb tres quilòmetres de platja i una superfície de 2,1 km² i 27.399 habitants, segons el cens de 2009¹. Per tant, amb una densitat demogràfica de 12.985, 3 habitants per km². Es troba al sud de la comarca, a només 20 km de Barcelona.

La comarca del Maresme, s'estén des de la Serralada Litoral fins a la mar, i des de Montgat fins a la Tordera. Lloc de pas, des de temps molt antic, seguint les proximitats de la costa. Morfològicament pot dividir-se en dues parts: el vessant oriental de la serralada i la plana que s'estén al seu peu, davant la mar. A la zona muntanyosa els materials són majoritàriament granítics, solcats per petits o grans dics de roques més dures, però en general és un granit fàcilment atacable per l'acció de l'aigua i la temperatura al sector occidental (de Montgat a Sant Vicenç de Montalt). Aquest granit aixecà materials paleozoics, esquistosos, els quals, arrabassats en moltes bandes per l'erosió posterior, han sobreviscut encara al sector oriental, on la conservació d'aquests materials ha fet que les alçades màximes estiguin uns 200 metres per damunt dels altres cims. Les diferències d'alçada són degudes també a les falles transversals, que han dividit la serralada en un conjunt de blocs més o menys basculats, com el de Sant Mateu, el Corredor, i el del Montnegre. Les condicions morfo genètiques han produït unes formes gastades, aplanades, a la carena, en evident contrast amb els vessants, pendents a causa de l'erosió de l'aigua, en el gran desnivell davant la

¹ Dades extretes de l'Idescat

Mediterrània. Vers el fons de la comarca cal distingir els granits erosionats, aplanats, a la part baixa, solcats pels cursos d'aigua descendents enmig de planes al·luvials, i el rebliment quaternari del fons de la plana, davant la mar. Aquesta plana és més extensa des del Masnou a Sant Vicenç de Montalt; des de Caldetes a Sant Pol els contraforts muntanyosos arriben fins a la mar, i els pobles resten encaixonats dins les velles cales. Des de Calella a Malgrat es reprèn la planura, formada per la retenció del delta de la Tordera pel cap de Calella.

El municipi de Premià de Mar és format per sol nucli de població molt compacte, fruit d'un creixement urbanístic desmesurat entre els anys 60 i 80 del segle passat. El nucli històric es va formar al voltant de Can Manent i s'independitza de Sant Pere de Premià l'any 1836, formant ajuntament propi. Pel que fa a la jurisdicció eclesiàstica no obtindrà parròquia pròpia fins l'any 1841.

Limita a l'est amb el municipi de Vilassar de Mar, al nord amb el de Premià de Dalt, a l'oest amb el Masnou i a migdia amb la mar Mediterrània. D'entre tots aquests veïns cal destacar la influència del poble de Premià de Dalt, ja que n'és el seu origen i bona part de la seva història fins el segle XIX.

Premià de Mar

Fulla 1:5000
293-121 294-121

0 75 150 300 Metres

El territori és format per una plana de materials quaternaris que descansa sobre una formació més antiga, i que s'enriqueix amb els materials saulonencs provinents de la Serralada Litoral dipositats per les rieres o torrents que creuen el terme i desguassen directament a la mar. Aquestes rieres dividien antigament les partides del municipi: de Solijà, entre el límit amb el Masnou i el torrent de la Dona Morta; de Clapers, entre aquest torrent i el de Castells; de Barraques, entre aquest torrent i la riera de Premià; dels Camps, Sant Pere, Pi i Trullars i Botigues, entre la riera i la carretera de Vilassar de Dalt; de les Travesseres, entre aquesta carretera i el torrent de Ca l'Amell, i de Codines, entre aquest torrent i el límit amb Vilassar de Mar. La costa és baixa i sorrenca, continuació de la plana emergida. Però les característiques platges de Premià de Mar

han anat retrocedint, sense poder-se recuperar, per l'obstrucció dels ports construïts des dels anys 70 que han impedit l'aportació de les sorres de la Tordera.

Per la seva situació, gaudeix d'un clima Mediterrani, suau amb estius calorosos i humits i hiverns temperats. Les pluges són força irregulars però no gaire abundoses i es concentren principalment a la tardor i a la primavera. Ocasionalment les pluges sobtades poden comportar la baixada de rieres i torrents, de vegades, fins i tot, de forma tràgica.

Arran de mar, com tots els pobles costaners del Maresme, és travessat per la línia del primer ferrocarril de la península (Barcelona – Mataró) de 1848, i per la carretera Nacional-II, o antic camí reial (Camí Ral). Pel sector septentrional, és travessat per l'autopista C-32, construïda l'any 1969. Dues carreteres locals comuniquen Premià de Mar amb Premià de Dalt (BV-5024) i amb Vilassar de Dalt (BV-5023).

3.2.La població i la seva activitat

El topònim de Premià, té una evident etimologia del gentilici llatí Primilano, referenciat en diversos documents a partir del segle X (COROMINAS, J. 1996). Concretament, un document datat l'any 930 parla literalment d'un lloc ubicat "... *in Maretima, in villa Primiliano*". La paraula "*Maretima*" com a lloc proper al mar és el que dóna origen al nom de la comarca del Maresme, i no, com es publica encara ara erròniament, com a zona d'aiguamolls, que no n'hi ha hagut mai. La parròquia de Premià es troba citada en un altre document del 966 quan diu: "... *et ecclesias de Primiliano et de Taliano cum parrochia, decimis et primiciis*." També a l'any 987 es diu "... *in termino de villa Primiliano, super domum Sancta An(a)stasie*".

La primera dada sobre la població de Premià de Mar és de l'any 1836, amb 1400 habitants, totes els anteriors estan relacionades amb el poble matriu: Sant Pere de Premià. Abans d'aquesta data era el barri de mar o de baix de Sant Pere de Premià. A partir d'aquesta data, es coneixerà amb el nom de Sant Cristòfol de Premià (San Cristobal en la majoria de documents) i el creixement serà constant i continuat al llarg del segle XIX; l'any 1900 la població ha augmentat en 40 anys a 2.239 habitants, més del 50%, sens dubte pel creixement econòmic i el procés d'industrialització que demana mà d'obra de fora del poble. Trigaria 60 anys més en duplicar-se el número d'habitants. Però la gran explosió demogràfica es produeix entre 1960 i 1980: en vint anys es quadruplica. Aquest creixement s'explica per l'arribada massiva d'immigració que pateix Catalunya, dins un context socioeconòmic més global. Però que a Premià de Mar es va reflectir inexorablement, creant una situació límit a la que cal sumar la realitat de Premià de Dalt, amb la formació de barris sencers en el límit dels dos municipis, sense els més mínim serveis.

² Document de l'Arxiu capitular de la catedral de Barcelona, Liber Antiquitatum II, núm. 461, folis 159bc, publicat per Àngel Fàbrega l'any 1995.

³ Document de l'Arxiu capitular de la catedral de Barcelona, Liber Antiquitatum IV, núm. 56, folis 17d-18b, publicat per Àngel Fàbrega l'any 1995.

⁴ Document de l'Arxiu capitular de la catedral de Barcelona, Liber Antiquitatum II, núm. 473, folis 162cd, publicat per Àngel Fàbrega l'any 1995.

Malgrat l'impacte urbanístic de la construcció desmesurada dins el terme municipal de Premià de Mar, tant en extensió com en alçada provocada per la crisi demogràfica de la immigració; a partir de 1980, l'increment ha estat menor però suficient per esgotar en la seva, gairebé totalitat, l'espai dedicat a conreus o zona verda, si exceptuem la platja.

L'activitat econòmica dels premianencs

Quan el barri de baix s'independitza, l'any 1836, la població tenia una dedicació casi exclusiva a l'agricultura i a la mar. Aquesta tradició ja provenia de segles enrera. El document més antic que ens en parla és el *Discurso General de toda Cataluña, Rossellón y Cerdaña*(1685), escrita per Ambrosio Borsano, militar milanès al servei de Carles III des de l'any 1673⁵:

Todo lo que son colinas y costas desde Barcelona a Mataró son todo viñas y los montes son de bosques de ansinas y pinos y al llano hay muchos campos de trigos y legumbres...

Per l'estudi del segle XVIII, hi ha els cadastres de 1728 i 1736, referents a la totalitat de Premià (de dalt i barri de mar), que confirmen aquestes preferències per activitats econòmiques extractives, com la pesca i l'agricultura (VINYALS: 1983). La vinya era el conreu més estès amb diferència i hi havia un gran percentatge de mallo⁶. En segon lloc es conreaven cereals, tot i que n'era importador i, per tant, la superfície de cereals no era suficient per abastir la població. L'horta, tot i ser un tipus de conreu dedicat a l'autoconsum o com a molt al mercat local, era molt important per les economies familiars. Estava situat en una zona propera a les cases. Finalment, trobem un tipus de conreu molt minoritari i dispers d'arbres de secà, sobretot ametllers i garrofers.

⁵ Isabel GIMÉNEZ: 2006.

⁶ Vinya jove.

Josep Vinyals (1983), ja destaca per aquest període un major desenvolupament econòmic en el barri de baix. En altres pobles veïns és un període de creixement demogràfic que no es detecta tan a Sant Pere de Premià i si en canvi, una major activitat de pesca. Els grups socials que Josep Vinyals n'extreu dels cadastres són els jornalers o treballadors, menestrals o pescadors que posseeixen petites porcions de terra que no els permeten dedicació exclusiva i han d'anar a jornal o arrendar terres, o han de tenir el camp com a segona opció respecte a la seva dedicació principal. Són el grup més nombrós però el que controla menys extensió de terres. Un grup mitjà controla extensions prou grans per viure'n que o bé arrenden part de la terra o contracten temporers. El grup que controla grans extensions de terra, que poden ser pagesos o masovers, però que en general són elements no pagesos, que poden viure fora del poble i n'impedeixen l'accés a la terra dels explotadors. Acostumen a arrendar les terres o en masoveria, a pagesos de Premià i probablement fan servir mà d'obra assalariada. És el grup més reduït.

Per tant, quan parlem dels premianencs de mar ho fem de pescadors, però també de pagesos. A partir del segon terç del segle XIX s'hi afegeix l'activitat marinera transatlàntica, especialment estudiada per Joaquim Moragas (1995), però poc analitzada econòmicament fins el moment. Com exemple es pot destacar que a l'any 1844, es va donar el cas que a vigílies de la festa major, va coincidir l'arribada al port de Barcelona de sis vaixells que tornaven d'Amèrica, amb gran part de la seva tripulació originals de sant Cristòfol de Premià. Feia mesos que estaven fora de casa i la festa d'aquell any fou especialment celebrada.

L'any 1875 segons dades del registre Civil, dels 413 habitants desglossats per professions, consta que hi havia 85 pilots i 170 mariners, és a dir, el 61,74%. També hi trobem 41 teixidors i 6 fabricants del que serà l'inici de la principal activitat econòmica de la segona meitat del segle XIX: la indústria. Sobretot a partir de finals de segle, amb l'establiment de fàbriques tan importants com Can Puiggròs, la Fàbrica del Gas, Can Serra Oller, el que seria el vapor Vell, i la Foneria Roura. L'arribada del ferrocarril, l'any 1848, sens dubte fou un motor pel desenvolupament econòmic de la comarca i de Premià de Mar.

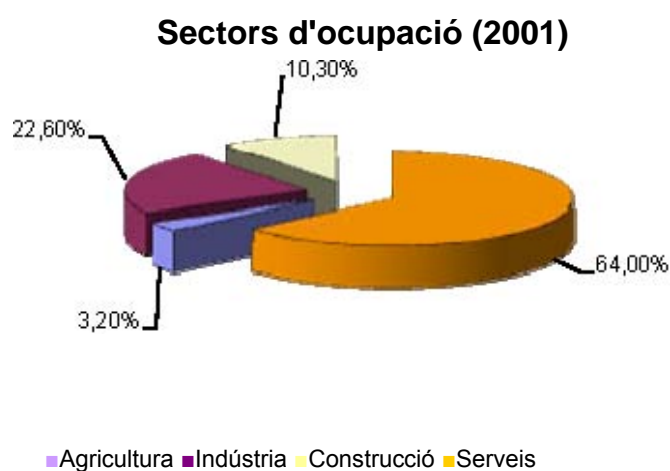
La implantació d'aquestes fàbriques modificaria substancialment tota la fisonomia urbanística del poble. Totes elles es van situar als afores del nucli urbà. Això motivarà la creació d'un eixample amb la construcció d'una nova tipologia de cases: les cases de cós d'obrers, que ja comentarem en l'apartat corresponent.

En el primer quart del segle XX apareixen noves indústries, la més important de les quals és la de Can Sanpere, en funcionament fins la dècada del 70 del segle passat. El teixit industrial s'ha mantingut fins els nostres dies, tot i patir una important recessió, malgrat tenir un terme municipal ben minúscul. Evidentment, amb l'increment de la indústria i la urbanització territorial, l'agricultura, tot i mantenir cert protagonisme, gràcies a l'augment de les terres de regadiu, sobretot per l'exportació de la patata primerenca sota la denominació de "Mataró Potatoes" i la introducció de la flor tallada, va perdent rellevància. Sobretot a partir de la guerra civil espanyola (1936-39).

Des de la segona meitat del segle XX, l'agricultura va perdent importància fins restar residual o testimonial i el sector de serveis monopolitza l'economia del municipi. A mitjan segle hi va haver un nou creixement industrial, sobretot en l'especialitat de tallers d'estampació de teixits (dibuix de creació, motlles d'estampació, gravats a màquina) i petites indústries mecàniques i de confecció, però la crisi de la dècada del 1970 va fer desaparèixer una bona part de les activitats industrials. Tot i això, continuen existint empreses d'estampació tèxtil (dispersa en petits tallers) i dels sectors metal·lúrgic, tèxtil i

de la construcció. A partir de la dècada del 1970 el creixement de la indústria i de la construcció féu que el poble esdevingués un lloc residencial.

Les dades per sectors de l'any 2001 són les següents: un 3,2% de la població ocupada treballava en el sector primari, el 22% en la indústria, el 10,3% en la construcció i el 64 % en els serveis. Tot i que el percentatge de la construcció és d'un 10,3%, durant moltes dècades ha estat molt superior amb la consegüent disminució de terres agrícoles i l'augment exponencial de la població i amb el creixement urbanístic que configura la fisonomia de l'actual Premià.

3.3.Evolució històrica

Com ja s'ha dit abans, el municipi de Premià de Mar és fruit de la segregació, l'any 1836, del barri de mar del poble de sant Pere de Premià. Però no seria correcte començar l'estudi històric a partir d'una data tan avançada, ja que la seva gent ja estava establerta en aquest territori, on treballava i hi vivia, amb els seus propis anhels i les seves càrregues. Per tant, per entendre com vivia la gent de Premià cal fer un *flashback* i situar-nos a l'època medieval.

Abans, però, farem un petit parèntesi en períodes més antics que han deixat empremta dins el que és l'actual terme municipal de Premià de Mar, ja que aquest no és el lloc de fer una història antiga de la comarca, tot i que es puguin fer referències puntuals al context sociopolític de cada període. Es tracta d'un parèntesi, ja que no es pot relacionar ni vincular el darrer poblament que es constata a la zona costera del terme de Premià, en època baix imperial, amb la primera notícia documental en el segle X, que situa l'acció dins el futur terme de Premià de Dalt.

Les poques troballes prehistòriques

Les troballes prehistòriques a Premià de Mar són escasses però significatives. Fins fa poc era un llarg període cronològic del que no en teníem cap constància dins el nostre municipi, però gràcies a la tasca fosca, poc valorada i perseverant dels arqueòlegs, s'han pogut documentar les primeres dades. Tot i que aquests testimonis no s'han pogut documentar en nivells arqueològics, sinó en un context d'aportacions de riera, ens indiquen la presència humana en aquest període.

Concretament, es coneixen restes del neolític antic, a la plaça de la Sardana i del neolític antic - mitjà a la zona dels Frigorífics. En aquest darrer es localitzaren fragments de ceràmica d'estil Montboló i de parets de grans cordons horitzontals llisos.

Les restes que es poden atribuir a l'edat del bronze (1800-1100) són, també, molt escasses: en unes obres entre els carrers Elisenda de Montcada i Pau casals (un únic fragment ceràmic), a Can Salomó, a Can Boter o les dels Frigorífics.

Del bronze final – primer ferro es troben la majoria de fragments documentats als estrats de riera documentats durant les obres de realització de l'aparcament.

L'empremta laietana dels ibers

Durant molts anys s'ha pensat que els ibers només vivien en zones aturonades, agrupats en poblats de menor o major rang segons les circumstàncies. És cert que s'han documentat centenars d'aquests poblats a tota Catalunya, i molts al Maresme, però també és cert que la gran urbanització del territori, sense la sensibilitat i legislació actual en relació a l'arqueologia i al patrimoni cultural en general, ha fet que molt jaciments ibers situats a la plana s'hagin destruït per sempre i s'hagin endut amb ells tota la informació. Per sort estudis de territori cada cop més freqüents i un canvi en la sensibilitat i la protecció del nostre patrimoni, han permès visualitzar una realitat lleugerament diferent pel que fa al poblament iber a Catalunya i a la nostra comarca.

Malauradament, pel que fa a Premià de Mar no es pot parlar d'assentaments d'època ibèrica, exceptuant una casa d'època romana republicana al carrer de la Mercè. El poblament en aquesta època es concentrava en el turó de la Cadira del Bisbe (Premià de Dalt), un poblat ocupat des del segle VI aC fins al canvi d'era. S'hi accedia per la Riera de Premià, que fou la principal via de comunicació entre la costa i el barri de mar, primer, i Sant Cristòfol de Premià, després, amb Sant Pere de Premià fins a principis de segle XX. A mig camí, però dins els límits municipals de Premià de Dalt, s'ha pogut documentar l'escombrera d'un forn d'època ibèrica que abastia les necessitats dels ibers del poblat de la Cadira del Bisbe.

Els primers assentaments de Premià de Mar: els terratinents romans.

Del que sí es poden fer més precisions és d'època romana, on trobem ja un territori plenament organitzat durant el procés que es coneix com a romanització. L'establiment del món romà a casa nostra comportarà una reestructuració a tots nivells (social, polític, econòmic,...) que aconseguirà absorbir tot el món indígena dins la nova cultura llatina. La creació de les ciutats *d'Iluro*(Mataró) i *Baetulo* (Badalona) serviran com a centres de reorganització del territori i mercats. Els seus respectius *agers* s'estructuraran amb unitats productives amb les seves respectives vil·les. El paper principal d'aquestes és la de produir excedents, sobretot de la triada mediterrània: oli, vi i cereals. A la zona del Maresme, en concret, el vi. El fet que demostra la importància d'aquesta organització i que no es tracta d'una improvisació és la construcció d'una via de comunicació que uniria *Iluro*, *Baetulo* i els seus *ager* entre si i amb altres ciutats com *Blandae* (Blanes) o *Barcino* (Barcelona), en el que fou un dels ramals de la via Augusta, que passaria pel que es coneix com a Camí del Mig.

Una de les troballes més importants, no només a nivell local o comarcal, que s'ha realitzat a Premià de Mar, és precisament d'aquesta època. Es tracta de l'edifici octogonal de l'Horta Ferrerons, que s'ha excavat entre els anys 2001 i 2008. Abans d'aquesta, es van fer altres troballes d'aquest període, que malauradament no es van excavar per la manca de sensibilitat social i política, en una època en que el "desarrollismo" ho arrasava tot. Ens referim a la Vil·la de la Gran Via, l'any 1969, i la

necròpolis del Palmar, l'any 1976. La primera, es tracta d'una important vil·la romana que cal relacionar amb les troballes d'Horta Ferrerons, així com d'altres troballes que s'han anat fent en tota aquesta àrea.

L'edifici octogonal de Can Ferrerons formava part d'una gran vil·la o *mansio*. La fase inicial de construcció i primera ocupació de l'edifici manté certs dubtes a nivell cronològic. De forma general es tendeix a pensar que es tracta d'una fundació baix imperial (segles III- IV dC), criteri argumentat per la geometria octagonal i els paral·lels existents, generalment datats d'aquest període. Tot i així, hi ha un seguit d'indicis que permeten plantejar que es tractaria d'una fundació de finals del segle I o principis del segle II dC.

El caràcter de l'edifici i la seva funcionalitat, en conjunt, manté també certs dubtes. Deixant de banda l'excel·lent conservació del *balneum*, no ens han arribat restes de la funcionalitat de la resta d'habitacions.

L'ús residencial de l'edifici finalitza vers finals del segle IV dC, moment en que s'enderroquen i amortitzen les termes. A partir d'aquest moment, durant tot el segle V i potser fins entrat el segle VI dC, pràcticament tota la superfície de l'edifici serà destinada a usos artesanals i productius. Tan sols els àmbits 2 i 3, a l'antic recinte termal, seguiran essent emprats com a habitatge. La resta de l'octàgon, fins i tot l'exterior, serà profundament transformat en una indústria, malmetent i desbastint totes les antigues estructures per les necessitats de les noves instal·lacions.

L'edifici acollirà, en aquells moments, una considerable instal·lació vinícola, de la qual se n'ha conservat la sala de premsatge, diversos dipòsits i nombroses fosses per a la col·locació de dolia, així com un taller de forja de ferro, ben testimoniats per nombroses estructures de combustió. L'ocupació de l'edifici sembla finalitzar-se entre els segles V i

VI, període en el que s'abandonen totes les instal·lacions i moment en el que, tant en la darrera zona habitatge com a l'exterior de l'edifici, s'hi realitzaran diverses inhumacions constituint una petita però significativa necròpoli tardoromana.

La llarga edat mitja, a l'ombra dels senyors de Burriac

A partir d'aquest moment, s'esvaeixen els testimonis d'ocupació dins el terme del que serà Premià de Mar fins el segle XVI, amb els primers documents de la família Manent. Malauradament, hi ha molt poca o nul·la informació dels segles posteriors al període baix imperial. El fet de manca de documentació abans del segle X pot distorsionar la descripció històrica del període, com si això impliqués absència de població. En primer lloc, els centres productors de documents són els monestirs importants, com sant Cugat, que van patir atacs i els efectes de les flames. En segon lloc és factible pensar que no totes les activitats econòmiques de vendes i transmissions de propietats durant aquest període tinguessin una traducció documental.

Per alguns autors (Graupera: 2000), a finals del segle IX i principis del X, la documentació deixa entreveure que la pauta d'organització del territori està basada, encara, en els assentaments que perduraven de l'antiguitat tardana, és a dir les vil·les. Però la documentació arqueològica no confirma aquesta hipòtesi en tots els casos. Precisament, en les vil·les més properes al mar no es veu aquesta continuïtat i, si en canvi, en vil·les més interiors, com Can Sentromà. En canvi, al llarg del segle X, quan hi ha més informació conservada, s'observa una desintegració de la vil·la tardoromana com a centres d'organització del territori i la substitució per unes pautes de poblament a redós de les parròquies dins unes societats que ja no tenen res a veure amb el que havíem explicat fins ara. A més, trobem aquestes parròquies molt allunyades de la costa, en relació a aquelles vil·les romanes acompanyades en tot moment de la brisa marina.

La primera notícia escrita on es documenta el topònim de Premià, en el seu origen llatí, és de l'any 929 en una venda d'un alou situat a la vila de Primiliano. A partir d'aquest segle, per tant, ja trobem una comunitat establerta que anirà generant documentació sobre vendes i donacions de terres. A partir d'un document de donació del bisbe Vives de Barcelona (any 944) sabem de l'existència d'un castell a Premià; tot i que alguns medievalistes parlen de domus.

Des del segle XI i fins ben entrat el segle XVII, per tant durant tota l'època medieval i principis d'època moderna, el terme de Premià estarà vinculat al Castell de Sant Vicenç. Durant bona part d'aquest període la pagesia, que era la major part de la població, estava sotmesa a la terra i al senyor de Burriac, amb els conseqüents mals usos del feudalisme. La situació general de descontent provocà les guerres de remences que finalitzaren amb la Sentència arbitral de Guadalupe, dictades per Ferran II, el 21 d'abril de 1486, que extingia els mals usos, els abusos consuetudinaris i altres drets que perjudicaven la dignitat humana dels pagesos, i fixava la nova situació jurídica d'aquests respecte a llurs senyors alodials: hom els alliberava de l'adscripció a la terra, garantia llur llibertat personal i la possibilitat de disposar lliurement dels béns mobles, restant en llurs possessions com a mers emfiteutes.

El senyor que posseïa la propietat directa o eminent de la terra cedia el domini útil d'aquesta a canvi d'un impost fix i invariable. El pagès amb aquest contracte d'emfiteusi, podia arrendar part o totalment la possessió. Ell podia mantenir una part per treballar-la directament o dedicar-se a altres activitats, com el comerç o la indústria.

Durant molts anys els habitants sotmesos a la jurisdicció del Castell de Burriac intentaràn convertir-se en carrer de Barcelona, sota l'autoritat del rei, però la resistència del senyor feudal serà constant. Finalment l'any 1480, el rei Ferran el Catòlic, ordena a les parròquies del Maresme pagar a Pere Joan Ferrer la quantitat de 3.000 florins mentre la Corona en pagaria 5.000, per tal d'alliberar-se de les jurisdiccions dels Desbosch. Malgrat tenir aquesta data com a símbol de les llibertats d'aquests pobles i que a l'any 1980 es van celebrar els 500 anys d'aquesta efemèride, no serà fins el 1660 que s'aconseguiran d'una manera, ara sí, definitiva.

L'època moderna: el naixement dels barris mariners.

La primera notícia documental que fa referència al veïnat de mar data del segle XVI, concretament al mes d'agost de l'any 1556; en un document conservat a l'Arxiu parroquial de Sant Pere de Premià, on diu: "*Debitori que fa Francesch Morot de Vilassar a Barthomeu Amat de la Parròquia de Premià y vesinat de Sant Crsitòfol*".

Per comparació, si ens fixem en els pobles veïns, també segregats de la parròquia de l'interior, com ara El Masnou o Vilassar de Mar, trobem a faltar un element comú que també es troba en moltes altres poblacions del Maresme: les torres de guaita. Tot i no tenir una població articulada, si més no en principi, al Masnou es documenten fins a sis torres de defensa i a Vilassar de Mar, un mínim de tres. En canvi a Premià de Mar no es té coneixement de l'existència de cap torre similar. Quina és la causa d'aquesta diferència? Què defensaven en realitat les torres, els pobles de l'interior, masos propers, la mateixa terra? A Premià també hi havia una població a l'interior, també hi havia terra; i masos? La documentació més antiga pertany a la família Manent i correspon al segle XVI. Això vol dir que ja hi havia un mas? Un segle més tard trobem altra documentació del mas Batlle, al costat de la masia de Can Manent. Realment dels segles XVI i XVII hi ha molt poca documentació.

A partir del segle XVIII, Catalunya viu un moment de creixement econòmic i demogràfic fruit de l'ampliació dels mercats on intervenen els comerciants catalans, l'increment de l'activitat agrària i el desenvolupament de la indústria. Sobretot, a partir del decret promulgat per Carles III, l'any 1778, en que s'autoritza el lliure comerç amb Amèrica. Aquesta activació econòmica també s'hauria de deixar sentir a Premià. El perill d'atacs de pirates sembla esvaïr-se, tot i la manca de construccions defensives a la costa de Premià.

En aquest segle, si més no a la segona meitat de la centúria, trobem els primers indicis d'un assentament agrupat. Existeix un gremi de mariners que edifica una capella dedicada a Sant Cristòfol, que adopten com a patró. El lideratge de la família de Can Manent és absolut, són ells els que fan donació dels terrenys de la futura església, la partida del costat per fer-hi la rectoria i l'hort. La venda de parcel·les de la seva propietat constituïran alguns dels primers carrers del futur Premià de Mar. Alguns cases de cós d'aquests carrers ens donen indicis, encara molt vagues, que es podrien tractar de construccions del segle XVIII.

És en aquests moments quan es comença a formar el futur municipi de Premià de Mar, diferenciat de la matriu de Sant Pere. Com tota fundació necessita el seu propi mite fundacional i identitari. La historiografia romàntica és experta en la creació d'aquests mites i, a nivell local també es dona aquest fenomen. Es tracta d'una llegenda publicada per Francesc Mas i Abril al diari La Veu de Catalunya, el 19 d'agost de 1923, sobre els orígens de Premià de Mar que reflecteix una visió molt romàntica de la historiografia i que també serveix per veure quina era la visió que els premianencs tenien d'ells mateixos, més que no pas de la realitat econòmica i social que transmet el relat:

"Fa unes centúries, un pescador anomenat Cristòfol, alt i fort com el sant, enginyós i treballador com ell sol, trobava malaguanyat el temps que perdia anant amunt i avall, des de la platja al poble i a l'inrevés. Així, s'engiponà una barraca amb troncs d'arbres, fustes amorrades per l'aigua, brossa i fang. Tenia fins i tot porta d'entrada i finestra. Polida després i acuradament emblanquinada amb calç per dins i per fora, aquella barraca feia goig de mirar. Aposentat que fou amb la seva família (muller, un fill i una filla), l'acabaren d'embellir més i més les dues dones, les quals, tenint gran estimació a les flors, aviat cercaren la barraca de violes, clavellines i altres espècies, no mancant les malves, que tan abunden en la nostra costa.

El patró Cristòfol, en ser a terra un cop enlestida la pesca, tornava a sentir-se desvagat. I mentre les dones repassaven les malles de l'artet, el fil de la barca i els llibants, ell es dedicava a conrear un tros de terreny proper a la seva estança. Així, treballant tots a mar i a terra, vivien molt feliços. Ben aviat se n'adonaren els altres pescadors del que estava passant. I ben aviat també tingueren cura d'imitar-los: ara una caseta, ara una altra, finalment restà poblat un bon tros de platja.

Tota aquella gent, aparellant les barques i els ormeigs, cavant la terra o recollint vianda, fent puntes o regant flors, joiosos cantaven tot el sant dia, seguint el va i ve de la mar, una sola cançó. Com que no en sabien cap altra, sempre repetien la mateixa, com fan els gafarrons amb el seu cant. L'altra gent del poble, és a dir, els de dalt, en sentir-los cantar així exclamaven: Semblen gafarrons, semblen gafarrons. I gafarrons foren aquells, ho són els actuals premianencs de mar i seran els seus descendents per sempre".

El naixement de Premià de Mar: el segle XIX.

A partir del 1836, Premià de Mar és municipi independent, segregat de Sant Pere de Premià, i a partir de 1841, és l'església que aconseguix parròquia pròpia. Però fins arribar a aquest punt cal fer un llarg procés. Un primer intent de constituir municipi propi ens porta als anys 20 d'aquell segle. Evidentment, si hi ha voluntat de constituir-se com a municipi és perquè hi ha una realitat social i econòmica que ho fa possible o necessari. Per tant, el primer poblament organitzat, amb un cert urbanisme, cal buscar-lo en el segle XVIII, i no com a barraquetes de pescadors disseminades com se'n parla sovint, sinó amb una explotació de la terra de propietaris i pagesos emfitèutics, pescadors, artesans, etc.

Presentem a continuació la descripció que ne fa el Diccionario Geográfico Universal, editat l'any 1832:

"PREMIA, (...) Població de 2.125 hab. Situada en una conca o reclau que forma la serralada que corre per la llargada de la costa. La seva posició és molt pintoresca: les cases, edificades entre tarongers i una variada multitud d'arbres fruiters i camps oberts de flors, i al peu de l'esmentada serralada que la defensa dels vents del nord, forma un vistós amfiteatre. Els dalts són coberts de vinyes i oliveres, i tota la vegetació

és molt fresca. Els seus habitants es dediquen amb tanta cura a l'agricultura, que mantenen llurs camps en una perpètua primavera. Els vessants dels citats monts formen un rierol, anomenat, al país, riera, però només en temps de pluges, va a desaiguar al centre del la població al mar, que és a mitja hora. Aquesta riera és el camí que porta al llogarret i, com que en algunes ocasions sol baixar bastant crescuda, té a cada costat una robusta muralla, que guarda les heretats que toquen dels estralls de les aigües. Per damunt d'aquesta paret treuen el nas les capçades dels tarongers, dels llimoners dolços, els rosers i d'altres florits arbusts que embalsamen l'aire amb el perfum de llurs flors i fruits.

Aquesta població es divideix en Premià de dalt i Premià de baix o de la marina, mediant entre ambdós, camps conreats, vinyes i horts. Premià de baix encara depèn del de dalt, en el civil i en l'eclesiàstic, si bé nomena dos regidors, que formen part de l'Ajuntament; té una església on s'hi celebra tots els dies festius, i forma un barri força dilatat, arran mateix de la riba del mar i sobre l'esquerra de la carretera que per la costa condueix a Girona. Les cases són uniformes, regulars i molt netes, tot formant carrers ben ordenats, i generalment d'una sola voravia; cada casa té enfront u petit hort, amb un emparrat, un safareig i el pou. La simètrica col·locació d'aquest tendals, la blancor dels edificis, lluir netedat, i una multitud de dones i de nenes, ocupades a fer blondes davant de les cases amb els coixinets recolzats a la paret, marquen un caràcter propi de les poblacions d'aquesta costa. A Premià de baix hi ha parada de diligències. A mitja hora de camí, cap el Nord, partint del de dalt, i sobre una collada de deliciosa vista, que domina el mar i planes de la part de Mataró, hi ha un magnífic santuari, dedicat a Ntra. Sra. de la Cisa i, annexa, una casa hostalatge, on habita l'encarregat de la seva custòdia. Tot l'any, i més en els dies festius, vénen a visitar-lo molts devots de la comarca (...).

Al terme d'aquest poble s'hi produeix blat, vi, una mica d'oli, llegums, blat de moro i fruites, especialment taronges xineses, d'un sabor exquisit, i palmeres. Sota la influència del seu cel temperat, creix en abundància la figuera de moro, i s'hi podria aclimatar la cotxinilla i aclimatar-s'hi també moltes de les fruites de l'Índia i d'Amèrica. La indústria de Premià de dalt és l'agricultura i dues fàbriques de cotó fi, i, en el de baix, navegació i pesca; amb aquest objecte surten cada any moltes barques cap a França. En tots dos pobles les dones es dediquen al ram de les blondes, que són d'un treball exquisit i de les quals es feien abans grans trameses a Amèrica, així com de mitges de seda, de les quals n'hi havia alguns telers. Els seus florits camps els proporcionen un altre ram d'indústria, que proveeix la capital de roses i clavells i altres diverses espècies de flors exquisides, i flor de taronger per a les perfumeries i laboratoris farmacèutics⁷.

Una altra font de l'època és el *Diccionario geográfico, estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, de Pascual Madoz (1849), que descriu la població, ja independent, de la següent manera:

"PREMIA DE MAR o DE ABAJO (San Cristobal de): con ayunt. en la prov., aud. Terr, c.g. y dióc. De Barcelona (2 ½ leg.), part. jud. de Mataró. Sit. En un llano, junto a la carretera general de Barcelona a Francia por la marina, con buena ventilación, y CLIMA templado y sano, las enfermedades comunes son pulmonias y reumas. Tiene 240 casas, que forman cuerpo de pobl.; una municipal con cárcel, una escuela de instrucción primaria, dotada con 1.400 rs., concurrida per 80 alumnos; varias casas donde enseñan a las niñas las labores propias de su sexo; una igl. Parr. (San Cristobal) servida por un cura de provisión del diocesano. El TERM. Confina N. Vilasar

⁷ Transcripció de la traducció de Salvador Moragas publicada a *Història breu de Premià de Mar*. L'Aixernador. Col·lecció El Montalt, núm. 5. Argentona, 1990.

de arriba y San Pedro de Premiá; E. Vilassar de mar ó de abajo; S. el Mediterraneo, y O. Masnou. El TERRENO es de mediana calidad, le fertiliza la riera a que da nombre el pueblo, y le cruzan varios caminos locales. Hay estafeta de correos en donde se reciben estos de la cap. PROD.: granos, vino, algarrobas y horatlizas; se cria la pesca común del mar, para cuyo objeto hay 3 barcas. IND.: fabricas de lienzos del país, llamados empesas, de blondas y de encajes. COMERCIO: esportacion del vino y productos de la ind. POBL.: 194 vec. 1445 alm. CAP. PROD.: 3.675.600. IMP.: 94,830”.

Victor Balaguer en la Guía de Barcelona á Arenys de Mar por el ferro-carril, publicada en 1857:

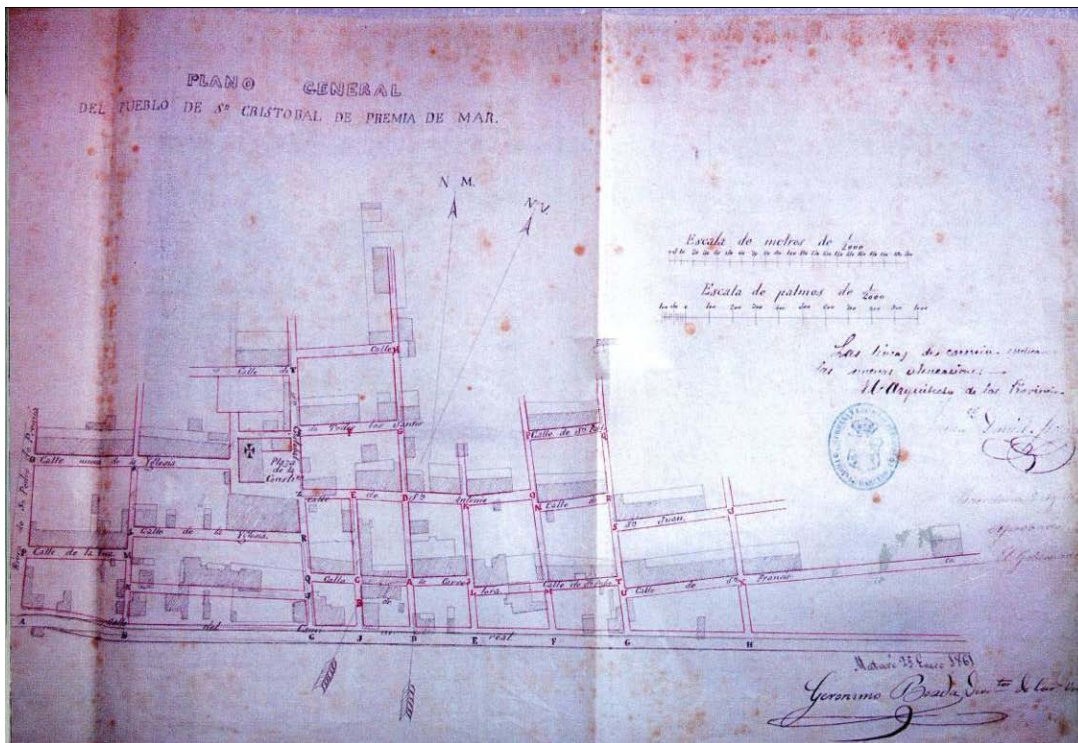
“Premiá de mar ó sea San Cristóbal de Premiá es una poblacion de escasa importancia. Tiene 1500 almas y 280 vecinos, tres fábricas de tejidos, dos de empesa y una de pisanas, pañuelos etc., con su tinte, ocupándose en cada una treinta personas. La industria principal de este pueblo, cuyo término comprende 400 cuarteras de tierra, es la navegacion. Sus tierras producen vino, trigo, cebada, cáñamo, legumbres y cebollas, y su principal cosecha es el vino, pero hace seis años que desgraciadamente se pierde toda a causa del oidium. Cuenta la matricula de Premiá doce barcos de pesca y uno de tráfico de cabotaje; y de otras matriculas, pero montados por vecinos de este pueblo como dueños é interesados, hay cuatro de cabotaje y diez de carrera de América...”

La imatge que tots aquests testimonis ofereixen de Premià de Mar és el d'una població idíl·lica, dedicada al mar, però de manera molt mesurada si ho comparem amb poblacions veïnes com El Masnou i Vilassar de Mar, i també una mica al camp. Es tracta d'una població molt modesta.

Es veritat que, tot i no tenir el mateix volum que al Masnou i Vilassar de Mar, la dedicació de premianencs al mar, durant tot el segle XIX, és molt important. La única monografia publicada que n'estudia la repercussió social és la de Joaquim Moragas (1995). Les Dades del cens de 1875 és prou significatiu pel que fa a les professions:

Núm.	Professió	percentatge
170	Mariners	41.16%
85	Pilots	20.58%
41	Teixidors	9.92%
28	Pagesos	6.78%
22	Jornalers	5.33%
8	Paletes	1.94%
7	Botiguers	1.70%
6	Fabricants	1.45%
5	Fusters	1.21%
5	Barbers	1.21%

En el pla d'ordenació de Premià de Mar de l'any 1861 s'hi pot veure el nucli urbà i la projecció dels carrers. En aquest document es poden veure els següents carrers: el Camí Ral, des de la riera fins el carrer del Nord (amb construccions isolades); carrer Prat de la

Riba (que es deia carrer de la Iglesia); carrer Àngel Guimerà (que sembla que es deia carrer de la Riera); carrer Gibraltar (que es deia Nuevo de la Iglesia); carrer Sant Antoni; carrer Lesmez Ruiz (que es deia carrer de la Carretera); carrer Miquel Moragas (que es deia de Tots els Sants), carrer Sant Cristòfol (entre carrer Rectoria i carrer de la Plaça) carrer Sant Pau (entre carrer Joan Prim i Nord); carrer Sant Pere; carrer Sant Joan (que incloïa part de l'actual carrer sant Miquel) i carrer Sant Francesc.

A partir de la segona meitat del segle XIX es produeix una forta transformació econòmica i urbanística motivada per la instal·lació de diverses indústries, facilitada, sens dubte, per la creació del primer ferrocarril de la Península ibèrica (el primer de l'estat espanyol era el de l'Havana a Cuba). Es tracta, entre les més destacades, de Can Puiggròs, el Vapor Vell o la Fàbrica del Gas. En algun cas inclourà la construcció de cases pels obrers i, per tant, es fa un primer eixample urbanístic i creant nous carrers: Colom, Aurora, Esperança, Sant Agustí. Actualment el Pla General entén el nucli històric incorporant els carrers formats en el segle XIX.

Fins a la primera meitat del segle XX el creixement demogràfic, econòmic i social de Premià de Mar és continu però equilibrat, tot i el conflicte bèl·lic de la guerra civil espanyola. Però a partir dels anys 50 i, sobretot, la dècada dels 60 i 70, es produeix un augment demogràfic totalment desproporcionat, per causes conjunturals externes que fan trontollar les bases d'aquesta societat i tindrà repercussions a nivell social, laboral, econòmic i urbanístic, que encara s'estan pagant. Premià de Mar s'ha convertit en la

zona més densament poblada d'Europa, sense possibilitats de creixement econòmic i amb una qualitat de vida, a nivell de serveis, molt inferior a la majoria de municipis catalans.

4. METODOLOGIA

4.1. Marc teòric

La finalitat d'aquest tipus de treball és la recopilació exhaustiva dels elements del patrimoni cultural i natural d'un municipi. L'eix bàsic de treball és l'inventari de tots els elements susceptibles d'ésser reconeguts com a rellevants o singulars d'aquella població pels seus valors històrics, artístics, simbòlics o identitaris, a partir d'una tipologia concreta que permet englobar-hi totes les accepcions reconegudes. De cada element es fa una fitxa amb totes les dades que s'hagin pogut recopilar d'aquell bé cultural, ja sigui a través de la documentació bibliogràfica (veure apartat corresponent), a través d'arxius o d'informació oral facilitada per particulars, propietaris o representants d'entitats socials i/o culturals del municipi. Amb l'inventari fet i les dades recollides es poden fer les pertinents classificacions, anàlisi i estudis estadístics, a fi i efecte de fer-ne una valoració, tant a nivell individual de cada bé com a nivell global, tant del seu estat de conservació, com del nivell de protecció que té o de les seves característiques històriques.

Es tracta de facilitar a l'ajuntament i a tots els ciutadans i ciutadanes d'aquest municipi una eina de coneixement de la globalitat del seu patrimoni des d'una concepció àmplia. Un instrument que permeti l'establiment de mesures per a la seva protecció i conservació i faciliti el seu accés públic; així com la planificació de la seva rendibilització social; l'elaboració de programes de difusió (rutes didàctiques i/o turístiques, publicacions, jornades de debat, conferències,...); la presa de decisions en el planejament urbanístic, la planificació de la senyalització, etc.

Els Mapes del patrimoni cultural i natural d'un municipi són, bàsicament, elements vius. Es tracta d'un instrument que pot créixer o disminuir segons les necessitats conjunturals. S'hi poden afegir nous béns perquè es consideri oportú o perquè apareguin elements desconeguts en el moment de la realització del treball (nous jaciments arqueològics, donacions de col·leccions, etc.), o se'n poden haver de treure per motius diversos com el robatori, la seva destrucció (natural o antròpica) o els canvis de criteris,... Amb aquestes premisses, cal considerar el Mapa de Patrimoni Local com una eina dinàmica i activa.

S'ha de tenir present, però, que no es tracta d'un treball de recerca pura i estricta, en el sentit docent de la paraula. No s'ha pretès fer una història de Premià de Mar, ni fer una anàlisi de l'evolució social o econòmica del municipi, ni un estudi estadístic o demogràfic. No hi ha el plantejament d'una hipòtesi, que cal confirmar o rectificar; ni s'han fixat uns objectius científics que cal assolir. Per tant no hi ha unes conclusions finals, ja que no es tracta d'un element tancat o clos, sinó viu, com hem dit abans. Tampoc és un catàleg del patrimoni arquitectònic o urbanístic de Premià de Mar, amb una normativa associada de protecció. Per tant, no té cap influència ni transcendència en la protecció urbanística d'un bé o element. És una base de dades, amb l'elaboració de les corresponents fitxes, al servei dels ciutadans i ciutadanes, que recull tot el patrimoni existent en el municipi. A partir d'aquest treball es poden gestionar i implementar futures

polítiques culturals o patrimonials, programar recerques d'investigació o elaborar plans de protecció urbanístic; però sempre com un punt d'inici. Per tant, no té capacitat legal ni normativa.

Els Mapes del patrimoni cultural han de comprendre la detecció exhaustiva, descripció i valoració dels diversos elements patrimonials del municipi inclosos i classificats en la següent tipologia:

1.-Patrimoni immoble	1.1- Edificis
	1.2- Conjunts arquitectònics
	1.3- Elements arquitectònics
	1.4- Jaciments arqueològics
	1.5- Obra civil
2.-Patrimoni moble	2.1- Elements urbans
	2.2- Objectes
	2.3- Col·leccions
3.- Patrimoni documental	3.1- Fons d'imatges
	3.2- Fons documental
	3.3- Fons bibliogràfic
4.-Patrimoni immaterial	4.1- Manifestacions festives
	4.2- Tècniques artesanals
	4.3- Tradició oral
	4.4- Música i dansa
	4.5. Costumari
5.-Patrimoni natural	5.1- Zones d'interès natural
	5.2- Espècimens botànics singulars

Dins l'àmbit del patrimoni immoble inclou edificis singulars amb valor monumental, artístic, històric, etnològic, identitari, religiós, industrial, etc. La tipologia de conjunts arquitectònics inclou diversos edificis que formen un conjunt o estructures complexes compostes per diversos elements edificats. En la tipologia d'elements arquitectònics s'inventarien elements rellevants d'un edifici: parts singulars d'edificis, elements d'origen arquitectònic que ja no formen part de cap edifici, i elements que formaven part de l'entorn inherent d'un edifici. També s'inclouen estructures arquitectòniques de caire rural o popular. Dins aquest àmbit s'inventarien jaciments arqueològics de qualsevol tipus i cronologia i obra civil, obres de caràcter públic o comunal.

El segon àmbit és el de patrimoni moble, que inclou elements urbans, objectes i col·leccions. Els elements urbans fan referència a monuments o elements commemoratius o ornamentals instal·lats a la via pública.

L'àmbit de patrimoni documental inclou fons d'imatges, fons documentals i fons bibliogràfics. Els primers fan referència a sèries d'imatges (fotografies, films, ...) que formen un fons o una col·lecció, segons criteris temàtics o de propietat. Els fons documentals són sèries de documents que formen un arxiu de propietat pública o privada. S'entén fons bibliogràfics a sèries de llibres que formen part d'un arxiu, biblioteca o col·lecció que tinguin un valor històric i patrimonial.

El patrimoni immaterial inclou manifestacions festives, tècniques artesanals, tradició oral, música, dansa i costumari. La tipologia de les manifestacions festives recull les festes populars locals, en la seva globalitat, o destacant una activitat singular específica dins la festa, formin part o no del cicle festiu anual, religiós o laic. S'entén per tècniques artesanals les manifestacions singulars i específiques de la localitat o el seu entorn en relació als oficis, l'artesanía, la gastronomia, etc. Per tradició oral cal entendre qualsevol referència d'origen no literari (transmesa oralment tot i que es pot haver publicat) relacionada amb llocs o elements del terme: contes, llegendes, etc. Dins aquest àmbit del patrimoni immaterial també s'inclouen manifestacions musicals tradicionals singulars i específiques de la localitat que estiguin en vigor o bé que s'hagin perdut. Finalment en l'apartat de costumari es documenten maneres d'actuar o de fer, comportaments socials o actituds específiques del municipi que estiguin en vigor o bé que s'hagin perdut.

El darrer àmbit és el de patrimoni del medi natural que abasta dos tipologies: zones d'interès o espècimens botànics singulars. Pel que fa a zones d'interès són les que tenen un valor específic a causa de les seves característiques botàniques, ecològiques, zoològiques, geomorfològiques o paisatgístiques, encara que hagin estat creades o alterades per intervencions antròpiques. Els espècimens botànics de caire singular que tenen un interès sovint més històric o cultural que no pas ecològic també es documenten.

Per inventariar o documentar tota aquesta tipologia de béns patrimonials, s'ha utilitzat el model de fitxa establert per l'Oficina del Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, que comprèn els següents camps d'informació: Número de Fitxa; Codi; Àmbit; Denominació; Lloc/Adreça; Titularitat; Nom del propietari; Tipologia; Ús Actual; Descripció; Observacions; Estat de conservació; Autor; Estil/Època; Any; Segle; Emplaçament; Longitud; Latitud; Altitud; Fitxes associades; Accés; Historia; Bibliografia; Protecció; Inventari; Vincles; Autor de la fitxa; Data de registre; Data de modificació; i fins a un màxim de tres fotografies.

Hi ha una sèrie d'elements que no han de ser inclosos en el Mapa del patrimoni com a fitxa. És el cas d'elements poc singulars o dubtosos, o bé elements que d'entrada no mereixen o no poden ser fitxats però sí citats. En aquest cas, s'inclouen en un apartat o llistat "d'elements no fitxats". Es tracta d'elements poc rellevants, amb pocs valors històrics o artístics; o bé, elements desapareguts o destruïts; o bé, elements que tot i tenir-ne referències orals o bibliogràfiques no s'han pogut localitzar; o bé, elements pertanyents a altres municipis limítrofes, però que es creia que eren del municipi en estudi; o bé, que formen part d'un altre element, i que no cal singularitzar. La relació de tots aquests elements s'incorpora a la memòria ordenats per tipologies.

De totes maneres, hi ha elements que no s'han de fitxar mai. Són els casos d'entitats i associacions culturals, socials o esportives; festivals i altres esdeveniments culturals no

festius; biblioteques o altres equipaments culturals; l'escut municipal; personatges il·lustres o esdeveniments. Els Mapes del patrimoni són inventaris d'elements del patrimoni cultural, no és el cens de recursos culturals del municipi. No es tracta de documentar l'activitat o l'agenda cultural, sinó aquella que té un plus de component patrimonial, històrica o tradicional, ja sigui material o immaterial.

Es pot donar el cas d'haver de reflectir la importància d'una entitat determinada per la seva implantació o antiguitat. En aquest cas es pot fer fixant una activitat tradicional o festiva que organitzen, o fent fitxa del seu arxiu o fons documental o, fins i tot, documentant la seva seu, encara que l'edifici com a tal no tingui prou entitat arquitectònica.

4.2.Processos de treball

Fase prèvia de documentació

La primera tasca que ens varem plantejar fou la recerca documental en arxius, biblioteques i serveis oficials on hi hagués la sospita de l'existència d'informació referent al municipi del Masnou. Es consultà la documentació pertinent a les fitxes corresponents a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (IPA) i a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic (CCAA). Aquesta consulta que abans es feia *in situ*, ara es pot fer telemàticament a partir de l'intranet Egipci del departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. També es va sol·licitar informació de l'Inventari de Patrimoni Industrial de Catalunya (IPIC) i a l'Inventari de Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC).

També consultarem l'Arxiu Diocesà de Barcelona, on hi ha documentació de la parròquia de Sant Cristòfol de Premià de Mar; així com l'Arxiu Històric Municipal i l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

S'han consultat una sèrie d'obres bibliogràfiques, algunes de caràcter general com el Costumari de Joan Amades, però d'altres ben concretes, com ara les publicacions editades per l'Ajuntament. Els temes han estat d'allò més variats, sempre que tinguessin referència amb el que buscàvem. Podeu consultar aquesta bibliografia en l'apartat vuitè d'aquesta memòria.

Un altre document bàsic de treball ha estat el projecte de Pla Especial i Catàleg del patrimoni històric, arquitectònic i paisatgístic de Premià de Mar que en el transcurs d'elaboració d'aquest Mapa s'ha incorporat en el text refós del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Premià de Mar.

Treball de camp

La tasca més ingent d'aquesta fase ha estat la de visitar els edificis, les fonts, els jaciments arqueològics, i altres indrets de la zona.

Hem comptat amb la col·laboració d'alguns veïns que han facilitat la nostra feina i ens han obert les portes d'algunes finques particulars. En alguns casos, però, no ha estat possible entrar, ni a dins les cases ni, en algunes ocasions, dins la finca.

Durant el treball de camp s'han fotografiat en format digital aquells elements que han estat localitzats. Excepcionalment no s'ha pogut obtenir fotografies d'alguns elements per problemes amb l'accés o per tractar-se d'esdeveniments organitzats durant el curs de l'any i s'han utilitzat les fotografies cedides pels propietaris o per l'Ajuntament. La qualitat de les imatges, sovint ha estat determinada per condicionants físics irreversibles

com l'estretor d'alguns carrers a l'hora de fotografiar edificis o la presència d'elements aliens a l'arquitectura, la manca de visibilitat o perspectiva. L'estretor dels carrers influeix directament tant per la manca de perspectiva com per la creació de zones de grans contrastos lumínics, per la incidència dels raigs solars. Però l'objectiu d'aquestes fotografies no és artístic sinó el d'identificar l'element inventariat.

De cada element s'han pres la situació geogràfica en coordenades UTM. En el cas del patrimoni immaterial es posen coordenades quan el bé inventariat discorre en un lloc concret o característic. El cas de la tradició oral i peces musicals no es poden ubicar en coordenades concretes, ja que afecten a tot el municipi. En el cas d'elements immobles amplis, tipus camins, boscos, jaciments arqueològics, es posen les coordenades d'un punt intermedi. També en els casos de conjunts arquitectònics com carrers o grups de cases. També es dona el cas d'inventariar elements que es troben en altres municipis (arxius, museus, col·leccions privades,...). En aquests casos, les coordenades UTM, fan referència a l'Ajuntament o amb un edifici relacionat.

El treball de camp s'ha recolzat amb una sèrie d'entrevistes a persones relacionades amb entitats socials i culturals del municipi que poguessin tenir alguna vinculació amb elements del patrimoni cultural de Premià de Mar o amb propietaris o masovers de finques. La vida associativa del municipi és molt rica i diversa. Aquesta riquesa no sempre queda reflectida en aquest tipus de treball, per les pròpies característiques d'aquest. Ens trobem amb entitats de tipus cultural (folklòric, històric, musical, etc), associatiu, juvenil, o excursionista. La relació d'aquestes entrevistes és la següent:

Nom	Representació
Amparo Garcia	Grup Argent
Assumpta Dangla	Museu d'Estampació
Eloi Botey	De Bòlit
Ester de Prades	AECC
Gaietà Pinyol	Amics de la Sardana
Germà Joan Escalé	Escola La Salle
Glòria Vicent	Educació i Serveis Socials
Jaume Godàs	Fusteria Godàs
Jaume Planas	Patronat Social Premianenc
Joan Abellà	Regidoria de Medi Ambient
Joan Gómez Vinardell	Arxiu particular, CRIT, AECC
Joan Orriols	Can Boteta
Josep M. Fabregat	Arquitecte municipal
Josep Maria Vega	pescador
Josep Torrents	Can Padellàs
Josep Valilla	Arxiu parroquial
M. Àngels Costa	Arxiu municipal
M ^a Àngels Petit Dòria	Ca la Magdalena Dòria
Margarita Ferrer	Serveis tècnics
Maria Rosa Font Catllà	Arxiu Manent de Premià
Marta Prevosti	Museu d'Estampació
Míriam Soms	Productora La Caja Negra
Misericòrdia Magret	Coral l'Amistat
Joan Francesc Altés	Coral l'Amistat
Mn. Joan Miranda	Parròquia de Sant Cristòfol
Pere Tor	Arquitecte

Rafael Luna	Colla gegantera
Ramon Coll	Regidoria de Cultura
Ramon Fàbreguas Maynou	Arxiu fotogràfic
Ramon Reyes	Grup Argent
Núria Espín	Arxiu Bonaventura Pey
Salvador Trullols	Jutjat de Pau
Sr. Colomer	Can Colomer
Toni Alcúdia	De Bòlit
Vicenç Gascó	Coral l'Amistat
Víctor Saràbia	Productora La Caja Negra
Victòria Eugènia Roura	Ca la Xalma

Treball de gabinet

La fase final del treball ha consistit en redactar la present Memòria, amb totes les dades obtingudes i fetes les pertinents valoracions. Amb la informació documental i la informació obtinguda del treball de camp, tant gràfica com escrita o oral, s'han pogut elaborar les corresponents fitxes de cada element i fer-ne una anàlisi i un diagnòstic concret sobre la rellevància, tipologia, potencialitat i possibilitats del patrimoni cultural de Premià de Mar.

Les dades obtingudes de la recerca bibliogràfica són fruit d'una compilació més que d'un treball d'investigació, com ja s'ha especificat en l'apartat corresponent. Per tant, no sempre es poden contrastar. Sovint la historiografia local és poc metòdica i s'acostuma a alimentar d'ella mateixa, sense contrastar amb les fonts originals. Per aquest motiu, si hi ha algun error, s'ha d'entendre dins aquesta particularitat.

En el cas d'elements catalogats, els noms utilitzats a les fitxes són els que surten en el Pla Especial i Catàleg del patrimoni històric, arquitectònic i paisatgístic de Premià de Mar. Quan es coneix un altre nom d'un mateix element a través de la informació oral o d'una altra documentació consultada (IPA o bibliografia), també es posa en el mateix camp. Si un element té un patronímic com a identificador, es manté la grafia original.

5. RESULTATS DE L'ESTUDI

S'han fitxat un total de 196 elements del patrimoni cultural i natural de Premià de Mar. En destaquen, per la quantitat de fitxes, els elements corresponents a l'àmbit del patrimoni immoble, especialment els edificis, els conjunts arquitectònics i els jaciments arqueològics.

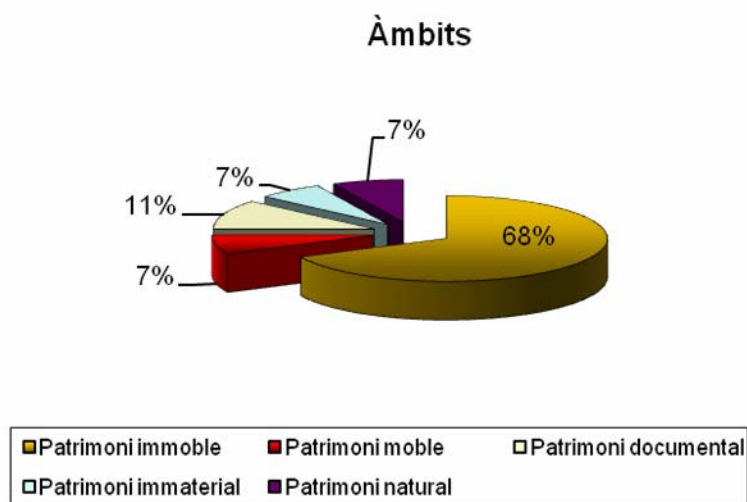
Àmbits / Tipologies Codi	Nombre % Àmbits	Nombre % Tipologies
PATRIMONI IMMOBLE	133 68%	100%
Edificis 1.1		55 41%
Conjunts arquitectònics 1.2		32 24%
Elements arquitectònics 1.3		10 8%
Jaciments arqueològics 1.4		34 26%
Obra civil 1.5		2 2%
PATRIMONI MOBLE	14 7%	100%
Elements urbans 2.1		11 79%
Objectes 2.2		0 0%
Col·leccions 2.3		3 21%
PATRIMONI DOCUMENTAL	22 11%	100%
Fons d'imatges 3.1		6 27%
Fons documentals 3.2		14 64%
Fons bibliogràfics 3.3		2 9%
PATRIMONI IMMATERIAL	13 7%	100%
Manifestacions festives 4.1		6 46%
Tècniques artesanals 4.2		0 0%
Tradició oral 4.3		2 15%
Música i dansa 4.4		3 23%
Costumari 4.5		2 15%
PATRIMONI NATURAL	14 7%	100%
Zones d'interès 5.1		11 79%
Espècimens botànics 5.2		3 21%
TOTALS	196 100%	196

Un àmbit poc documentat és el de l'àmbit del patrimoni immaterial: manifestacions festives, tradició oral, costumari... El dinamisme associatiu de Premià de Mar té un caràcter de regeneració, amb poques activitats de les anomenades tradicionals, a part de les habituals en tota població del calendari festiu. En els darrers anys s'ha produït una situació de reinvençió dins una dinàmica de recerca de la identitat perduda que vertebrés la gent del "territori premianenc". Un territori que durant molts anys fou gris, com la mateixa societat franquista, densament poblat i amb una amalgama de "desidentitats" difuses en un context mancat d'espais de llibertat i d'expansió. Trencar tot aquest ambient, després de la primera flamarada i consolidar propostes sense tenir una tradició arrelada costa molt de temps.

Les noves propostes festives com la Festa dels Pirates o la Festa Major d'hivern són moviments, sobretot la primera, que han calat fons i han esdevingut referència identitària, que cal anar consolidant preferenciant la participació i la qualitat per tal de no crear desànim ni expectatives falses.

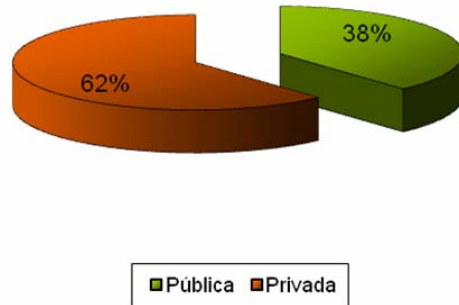
Pel que fa al patrimoni natural, tractant-se d'un espai tan urbanitzat com el terme municipal de Premià, encara podria haver donat un resultat més minso. Però destaca algun element per la seva importància que s'especificarà en l'aparta corresponent.

El següent gràfic és la visualització de la taula de les dades per àmbits, on es pot observar la majoria que suposa l'àmbit de patrimoni immoble (68%) enfront els altres àmbits, que tots sumats donen un 32%.

La gràfica següent ens serveix per mostrar la titularitat dels béns fixats, que d'una manera força majoritària es decanta per la titularitat privada. En tot cas, aquí caldria discernir entre propietaris individuals, cas dels propietaris del seu propi habitatge, i els propietaris institucionals, com ara el bisbat o arxius d'entitats culturals. També cal tenir en compte que hi ha unes quantes fitxes de conjunts, que generalment es tracta de carrers del nucli històric, si s'individualitzessin per cases, s'incrementaria el percentatge de propietaris particulars. El percentatge de béns públics és molt menor en relació als béns privats, però no és una anomalia. Al revés sí que seria estrany.

Titularitat dels béns

Per un costat, ens trobem amb edificis singulars recuperats per la ciutadania i dotant-los de noves funcionalitats, com la masia Can Manent (25), l'antiga Propagadora del Gas (5), La Fàbrica la Lió /Can Puiggròs (2), Can Roura (17) o Can Maristany (24). Manté la funcionalitat per a la que va ser creat el Cementiri (135). La resta d'elements del Mapa de caràcter públic són espais urbans, com places, jardins o carrers, fonts i monuments, les col·leccions del Museu o el fons de l'Arxiu municipal.

5.1.Patrimoni immoble

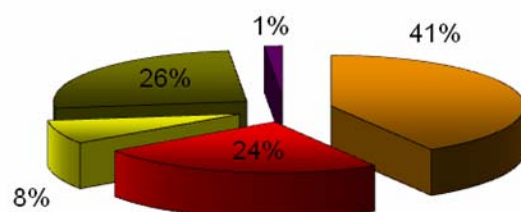
En la selecció dels elements fixats de patrimoni immoble, s'ha partit bàsicament del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM) de Premià de Mar, aprovat per la comissió Territorial d'Urbanisme de Barcelona en sessió de data 2 d'abril de 2009, supeditat a la seva publicació al DOGC i conseqüent executivitat a la presentació d'un text refós que incorporés una sèrie de prescripcions. Aquest text refós es va aprovar en Ple el 7 de juliol de 2010.

També s'ha utilitzat l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura de la Generalitat (ANDRÉS, Rosa María: 1987). Aquests llistats preexistents s'han confrontat amb el treball de camp, incorporant o descartant elements segons el cas.

En el cas de Premià de Mar, el patrimoni immoble és un clar reflex de la seva evolució històrica, des dels inicis fins els nostres dies, en el sentit més estricte i literal de l'expressió.

A l'hora de presentar i analitzar els resultats de la recerca, dins l'àmbit de patrimoni immoble hem establert cinc tipologies: els edificis, els conjunts arquitectònics, els elements arquitectònics, els jaciments i, finalment, l'obra civil.

Patrimoni immoble

■ Edificis ■ Conjunts arquitectònics ■ Elements arquitectònics ■ Jaciments arqueològics ■ Obra civil

Percentualment, destaca la tipologia d'edificis amb un 41% seguida de la de jaciments arqueològics, amb un 26% i la de conjunts arquitectònics amb un 24%. Aquesta tipologia, com veurem, abasta un ampli sector urbanístic, ja que inclou gran part dels carrers més antics de Premià de Mar: carrers de Sant Pere, Sant Francesc, Sant Antoni, Gibraltar, Prat de la Riba, Àngel Guimerà, sant Cristòfol, etc. Les tipologies amb menor percentatge de representació corresponen als elements arquitectònics i l'obra civil.

De tots els elements del mapa del patrimoni immoble, la casa de cós és el més singular i característic. És aquell element que configura el caràcter i idiosincràsia paisatgística i urbana del municipi, a partir del qual, cap enfora, es configura tota la trama urbanística; i cap endins, es configura el caràcter i el microcosmos de la vida quotidiana premianenca.

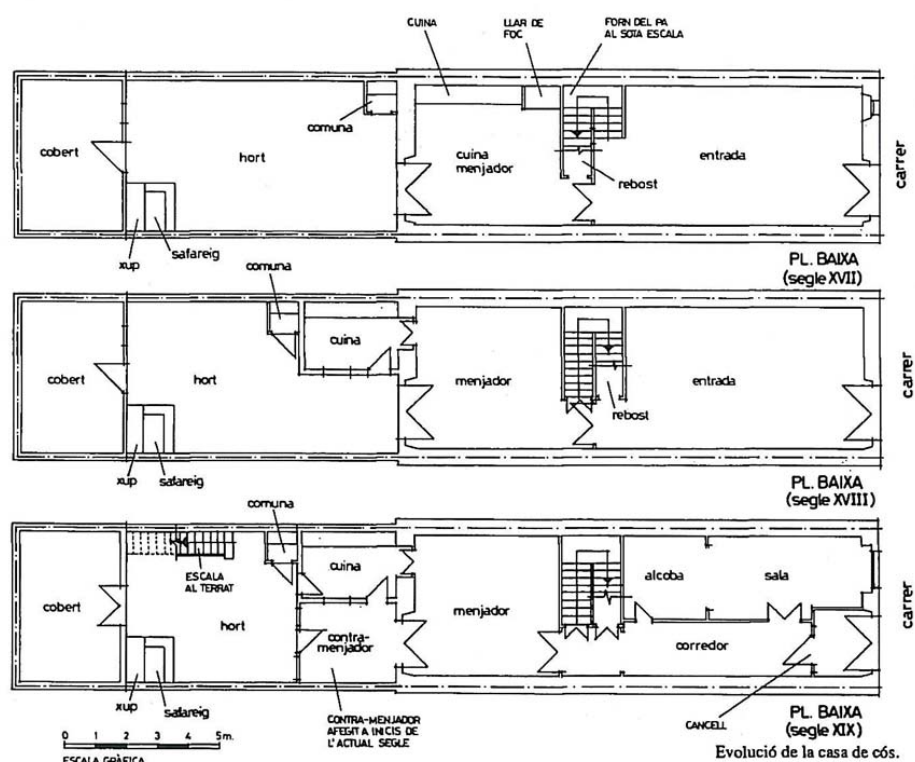
El nom de cós ve del llatí *cursum*, que vol dir peça de terra estreta i allargada que serveix per edificar-hi una casa. Per tant, la casa de cós és aquella casa construïda en un cós. La dimensió característica del cós és l'amplada, fixada durant els segles XV i XVI en funció de la llargada de les bigues de fusta per a obtenir una correcta resistència en l'edificació de masies i cases urbanes. Mentre les masies, majoritàriament seran de tres còssos, les cases en tindran un.

La casa de cós és l'habitatge unifamiliar propi de molts pobles del Maresme. A Mataró s'ha estudiat amb detall (Salicrú: 1989) i d'aquest treball se'n poden extrapolar dades pel cas que ens ocupa de Premià de Mar. Aquesta tipologia es configura a inicis del segle XVII, es consolida durant el segle XVIII i, perdura, amb canvis fins la primera dècada del segle XX. Fins a mitjans del segle XIX té una amplada de 27 pams (uns 5,25 m), amidada entre partions. Descomptant el gruix de les parets de tres pams (uns 58 cm) deixa un espai lliure de 24 pams; és a dir, uns 4,65 m. Amb la incorporació de nous

materials en la construcció, l'ample de cós quedarà fixat, a finals del segle XIX, en 5 m; amb un espai lliure de 4,85 m. La llargada del cós és variable, depèn del tipus de parcel·lació però la mitjana es situa a l'entorn dels 28 m.

La casa de cós és una construcció de planta baixa i planta pis (de vegades té un altre pis), amb sostremort i/o golfes, amb dues façanes, una de cara al carrer i l'altra interior a un pati o eixida, amb un cobert al final de la finca.

La planta baixa incorpora espais destinats a la vida familiar, el menjador, la cuina (en origen cuina-menjador), amb llar de foc i forn de pa (sovint aprofitant el sota escala), la comuna, i unes zones destinades a activitats econòmiques: obradors, botigues, cellers, magatzem d'eines agrícoles o estris de pesca. També a la planta baixa, hi trobem l'escala d'accés a la planta pis, de dos trams, i en posició central, separant les dues zones, la familiar situada de cara al pati, i l'econòmica, a la banda del carrer.

Font: M. Salicrú (1989)

A la planta pis hi ha els dormitoris, primer dos i després tres, amb la incorporació del "quarto" del mig interior, a sobre del qual s'hi aixeca la golfa. El quarto del mig és una peça interior a la planta pis, al costat de l'escala, sense ventilació exterior.

Generalment, la casa de cós és coberta amb teules àrabs a dues vessants i el carener paral·lel a la façana de carrer. En alguns casos, una de les dues vessants esdevé terrat pla practicable; sovint per reformes posteriors.

La manca d'un abastament públic d'aigua potable en origen fa que moltes cases de cós s'abastin de fonts públiques, pous o mines. Aquest sistema de mines, safareigs, pous i dipòsits és una de les característiques més peculiars de la casa de cós de Premià de Mar i dels pobles veïns.

Les parets mitgeres són de tàpia, d'uns 58 – 60 cm d'amplada, que suporten les bigues de les cases d'un costat i de l'altre. Sovint, si el terreny ho permet, s'utilitza la terra del mateix solar, i, alhora, s'anivella. La cota a l'interior és inferior a la cota del carrer, cosa que permet una temperatura més estable, tant a l'estiu com a l'hivern⁸.

La mateixa valoració que fa Salicrú (1989) en relació a les cases de cós de Mataró es pot traslladar a l'àmbit municipal de Premià de Mar: "És un model acceptat per totes les classes socials. Les diferències seran de situació, qualitatives o quantitatives, però no pas formals".

A Premià de Mar, però, es poden diferenciar molt clarament unes cases de cós anomenades obreres, que es construeixen entre finals del segle XIX i el primer terç del segle XX, per ubicar-hi els obrers de les diferents indústries que s'estableixen a la població. Aquestes construccions formen barris sencers donant lloc al primer eixample (carrers Aurora, Esperança, Eixample, Nord, etc.).

Són una mica més petites que les altres, les parets són de fàbrica i el desnivell amb el pla de carrer és molt menor, ja que no s'extreu l'argila i la terra per fer-ne tàpia. Ara es construeixen paral·lels a la línia de costa, seguint l'alineació dels antics carrers, però també amb la façana orientada al nord i en els carrers perpendiculars, tancant les illes deixant un seguit d'eixides al mig. Les característiques principals de les façanes d'aquesta tipologia de cases són la seva homogeneïtat, la inexistència de balcons (a excepció de les del carrer de la Plaça) i la construcció d'un acroteri que amaga el pla inclinat de la coberta.

Una tercera tipologia és la casa de marinos, cronològicament entremig de les altres dues i, tipològicament, ja avança algunes solucions que adoptaran més tard les cases de cós obreres, com la cuina annexa alliberant l'espai per saló o l'habitació de l'entrada. Però les cases de cós de marinos acostumen a ser més grans que les altres dues tipologies i, ornamentalment, incorporen elements estètics tan a l'exterior com a l'interior: motlles, columnes, escales, etc. La majoria d'aquestes cases es construeixen transformant i reformant una antiga casa de cós de pescador, per fer-la més ostentosa i marcant les diferències socials que es comencen a accentuar amb la diversificació dels sistemes econòmics.

Tipologia d'edificis

Dins d'aquesta tipologia, entesa com a construcció unitària, tant formalment com volumètrica, s'han inventariat cinquanta-cinc edificis.

⁸ La tàpia es feia amb una barreja de quatre parts d'argila, una part de sorra i una altra de grava fina. Es feia a la primavera perquè el calor de l'estiu evaporés la humitat. S'utilitzava motlles de fusta o encofrat de 70 a 80 cm d'alçada i una llargada de 120 cm per un gruix de tres pams (58-59 cm).

El poblament dispers

Els edificis més antics localitzats a Premià de Mar ens parlen d'un poblament dispers dedicat gairebé exclusivament a les activitats agropecuàries. Tot i que, en comparació a d'altres pobles veïns, són escassos. Es tracta d'una arquitectura popular, sense gaires floritures i ben pràctica; tot i que en alguns casos la seva complexitat sigui notòria. El cas més destacat és el de la masia de Can Manent (25), que és el cas més emblemàtic; es tracta d'una masia de planta basilical propietat d'una de les famílies, sinó la que més influència va tenir en la formació i desenvolupament del barri de mar de Premià. La donació de terrenys per part seva va fer possible la construcció de l'església dedicada a Sant Cristòfol. També donaren els terrenys, l'any 1902, per construir-hi l'Escola Assís. El document més antic de la família data del segle XIV. L'altra casa més antiga està ben prop de Can manent; es tracta de Can Comas o Can Batlle (13), possiblement del segle XVII.

També es localitzen altres masos de cronologia més incerta o recent, sobretot per manca de coneixement de l'existència de documentació. Aquests són els casos del Mas Plans (133), Can Fontanills (27) que és de 1909; ca l'Estevet (31) que és de 1939, Can Colomer (30) que és dels anys vint del segle passat, Can Burra (98), Ca l'Amell (32), Can Pou(26), Can Boteta (33), Ca la Magdalena Dòria (29), Can salomó (23) o Can Padellàs(155).

Pel que fa a altres edificis relacionats amb les activitats agrícoles que sovint es documenten són les barraques de vinya. La única que es coneix documentalment que existia en el terme municipal de Premià de Mar, era la que hi havia en els terrenys de l'horta Ferrerons, però fou enderrocada per construir-hi pisos. La vinya havia estat un dels principals conreus de la comarca durant molts anys fins que la fil·loxera en va malmetre la majoria. Tot i així, el sector es va refer i reestructurar, fins el punt de crear un denominació d'origen pròpia: Alella.

El creixement de la segona meitat del segle XIX i principis del XX

Es tracta d'un període ple de canvis, transformacions a tots nivells que tindran una important repercussió en la configuració de la vila. Aquest període coincideix amb la formació del municipi i amb l'expansió econòmica dels premianencs molt vinculada al mar, i a la terra, però també al desenvolupament industrial. En realitat, Premià de Mar és un poble molt petit, que el seu creixement es deu bàsicament al desenvolupament industrial i a l'aportació de mà d'obra externa que calia per treballar a les fàbriques. Les hectàrees dedicades a conreu sempre han estat poques si es compara amb els pobles veïns; també perquè el terme municipal era molt més reduït. Però això també pot haver estat perquè els promotors de la segregació amb sant Pere de Premià, haguessin estat, majoritàriament, mariners i pescadors i pocs els terratinents o propietaris de terres; que haurien restat al costat del nucli de Sant Pere.

Aquesta relació entre sectors econòmics es reflexa també en la relació d'oficis amb el mar. Els premianencs es dediquen a navegar com a pilots o mariners més que com a

noliejadors de vaixells, ja que el comerç és una prioritat dels terratinents que fan fortuna amb l'intercanvi de mercaderies; i són pocs els terratinents fincats a Premià de Mar. Aquest és un fenomen que no s'ha estudiat i, per tant, només aquestes afirmacions tenen una validesa molt genèrica. Però sí que es poden posar alguns exemples de cases edificades amb els nous gustos de finals de segle XIX, amb la d'estils i tendències pròpies de l'època, que es caracteritza per la seva diversitat en el programa arquitectònic.

El sistema compositiu simple, basat en les fórmules del neoclassicisme, serà la base compositiva de tots aquests corrents estilístics fins el Modernisme. Aquesta base neoclàssica afectà tant a la burgesia com a pagesos i menestrals. Els dos exemples més clars són Can Malet (22), Can Fayà (20) i la Masia Ribas (19). En contraposició a aquesta burgesia terratinent, trobem a Premià de Mar, les fortunes provinents de la indústria. Això es reflexa en els edificis de Can Roura (17), Can Maristany (24) o Can Burra (98).

El llenguatge modernista es caracteritza per l'ús de la decoració com a valor propi i diferenciador, però també amb la voluntat d'obtenir un disseny global entre espai arquitectònic, ornamentació i mobiliari; a més de la incorporació dels oficis o arts decoratives en aquest procés. Una altra característica és la persistència de llenguatges historicistes, com el medievalisme. Dos elements força singulars dins d'aquesta tendència, que recrea estils antics exòtics són l'Escola Assis (1) o la petita fantasia visual del Xalet (14), amb la diferència que un es tracta d'un edifici destinat a escola i l'altre és un habitatge particular.

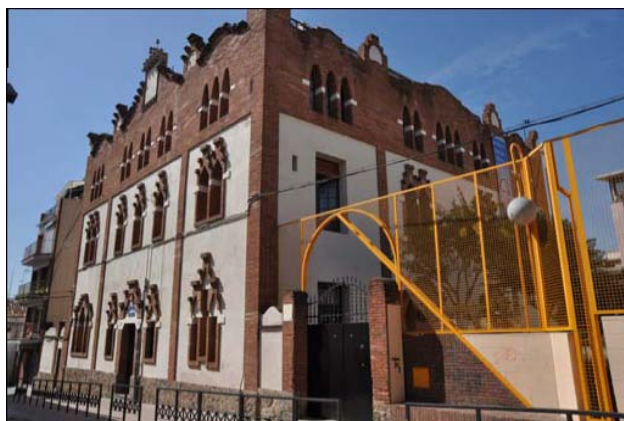
Arquitectura fabril

El desenvolupament industrial i econòmic del país durant els segles XIX, a Premià de Mar, també es reflecteix en aquest Mapa. Durant la segona meitat del segle XIX, el creixement social, econòmic i urbanístic de la població ve donat per la instal·lació d'importantes fàbriques, moltes de les quals no ens han arribat als nostres dies però moltes d'altres sí, afavorit per la inauguració, l'any 1848, del primer ferrocarril de l'estat, que feia el trajecte Barcelona - Mataró. Pel tren arriba el carbó que alimentarà la Fàbrica del Gas. Per aquest motiu es va fer una via i un moll de descàrrega i un canvi d'agulles. Des d'aquest punt, el carbó és carregat en carros, primer, i camions, més endavant.

En són exemples destacables la Fàbrica d'en Puiggròs (2), l'any 1898, actualment escola municipal, la Propagadora de Gas (5), l'any 1884 o Can Sanpere(181). Malauradament de la Foneria Roura, només se'n conserva el record de la seva ubicació a l'actual Plaça dels Països catalans, que popularment la gent coneix com la Plaça de la Foneria. Un record que s'està perdent ja que no s'ha conservat oficialment com a topònim. En menor grau passa el mateix amb la fàbrica del Vapor Vell, actual plaça de la Sardana. Can Puiggròs, Can serra Oller (Vapor Vell) i la Foneria Roura, configuren urbanísticament un espai fins aquell moment camps o terrenys erms al límit del poble.

Aquest creixement industrial atrau a gent d'altres pobles, que s'estableixen a Premià de Mar, sovint a les cases construïdes per aquestes empreses, les anomenades cases de cós obreres que podem trobar al carrer Aurora, Eixample, del Nord, etc.. Això repercuteix directament amb la demografia local i amb l'increment de necessitats de serveis. No és casual doncs, que en el primer decenni del segle XX, es construeixin dues de les escoles més emblemàtiques que encara estan en funcionament: l'Escola Assís (1) i La Salle (6). La primera el 1898, per a nenes i la segona, l'any 1909, per a nens. L'escola Assís, l'any 1905 construeix un nou edifici, ja que es va instal·lar provisionalment en una casa de cós del carrer Sant Cristòfol. Es tracta de dos dels edificis i institucions més emblemàtiques de la població per la quantitat de premianencs que hi ha estudiat i la gran quantitat de promocions que han sortit.

Arquitectura militar

En aquest apartat entenem que només tenen cabuda les construccions relacionades amb la guerra contemporània; en concret amb la guerra civil espanyola (1936 -1939).

A Premià de Mar s'han documentat exactament quatre búnquers que foren construïts per la República i es destinaren soldats per a la seva edificació, juntament amb voluntaris civils, sobretot de la CNT. En un document municipal "s'insta a tots els ciutadans compresos en la mobilització general últimament decretada, que per imperatius de necessitat de guerra i defensa es trobaven en l'obligació ineludible de complir una o varies jornades de treball de 6 hores cada un quan així fossin requerits, mitjançant la presentació d'una tarja numerada, la qual es deurà entregar a petició de qualsevulla dels companys que formen la Comissió, a l'efecte de que se li avali degudament quant estigui complint la jornada". Posteriorment, acabat el conflicte, foren reutilitzats per l'exèrcit victoriós i fins i tot podria haver reforçat la línia construint-ne de nous. Per acabar, la Guàrdia Civil en va fer servei per tasques de vigilància costera.

Alguns d'aquests búnquers han arribat fins els nostres dies, altres ja han desaparegut a causa de vicissituds diverses. Els documentats a Premià de Mar són els dos búnquers del canvi d'agulles (100); el búnquer del port (101), davant les cases barates, i el desaparegut del Pla de l'Os.

L'arquitectura més recent

Durant el període republicà conviuen les reminiscències noucentistes amb els nous corrents racionalistes. D'aquestes darreres n'hi ha l'exemple de la fàbrica de Can Sanpere (181), que s'alinearà amb les tesis de La Bauhaus. I precisament per reivindicar aquest tipus d'arquitectura, als anys 70, hi ha grups d'arquitectes que tornen al racionalisme, cercant nous aires després d'una època força grisa dins l'arquitectura contemporània del franquisme. N'és un exemple la Casa del carrer capitans de Mar, núm. 4 (36)

Tipologia de conjunt arquitectònic

Dins d'aquesta tipologia formada per l'agrupació física de diferents edificis i elements arquitectònics, que es poden entendre solidàriament pels seus valors formals i volumètrics, s'han inventariat trenta-dos conjunts que es poden classificar en dues categories segons les seves característiques. Per un costat els conjunts formats per elements seriatos d'una mateixa tipologia que es troben un al costat de l'altre; afegint-hi un segon grup que fa referència a l'urbanisme o espais públics com ara places o carrers que per uns motius o altres configuren el paisatge urbà; i una segona categoria d'edificis amb més d'una construcció.

La primera categoria és la que fa referència a grups formats per la seriació de les cases de cós. El cós és una peça de terra o solar per edificar, que resulta de la parcel·lació d'antigues finques rústiques que es converteixen en urbanes després de l'obertura de nous carrers. A Premià de Mar, el creixement urbà es fa a partir del cós i de la construcció paral·lela de cases de cós. Les primeres alineacions de carrers es construeixen paral·lels a la línia de costa, amb la façana de les cases orientades a migdia. La seqüència estructural de les cases de cós i la seva disposició ve definida per l'eixida o pati posterior, al casa, el carrer i l'hort a l'altre costat del carrer. En alguns casos, a la part posterior de l'eixida, es troba una androna comunitària, paral·lela al carrer. Els carrers transversals es configuren a partir de les façanes laterals de les cases dels extrems dels carrers paral·lels, en primer lloc, i per la pendent natural de l'orografia.

En un segon moment constructiu, s'edifiquen les parcel·les ocupades per l'hort. Segons el moment de construcció d'aquesta parcel·la, ens trobem un tipus de construcció o un altre. En un segon moment d'expansió, també es van edificant els carrers

perpendiculars, tancant les illes de cases, deixant al mig una zona de patis que es toquen els de les cases orientades a migdia amb els de les cases orientades al nord.

L'eix a partir del qual es desenvolupa el primer urbanisme de Premià de Mar és la casa de Can Manent i l'església per un costat i l'alineament de les primeres cases seguint els criteris que s'han referit *supra*. Segons la documentació més antiga conservada, que és un plànol de 1861, els carrers més antics són: el camí ral, el carrer Prat de la Riba (82), l'Àngel Guimerà (84), el Gibraltar(83), el sant Antoni (85), el Sant Cristòfol (87), el Miquel Moragas (168), el de Lesmez Ruiz (157), el Sant Joan (92), el de Sant Pau (97), el Sant Pere i el Sant Francesc (89). La riera de Premià n'era el límit de ponent, mentre que a llevant a excepció del carrer de Sant Francesc, el límit era l'actual carrer Joan Prim. Al nord el límit era el carrer sant Cristòfol, edificat des del carrer de la Rectoria fins el carrer de la Plaça. Aquest era la via que comunicava amb el cementiri.

Amb l' implantació de noves indústries com can Puiggròs, Can Serra Oller, La Propagadora del Gas i la Foneria Roura, en zones externes al nucli històric, s'urbanitzen noves parcel·les fins aquells moments dedicades al conreu de la vinya o terrenys erms. També comporta la creació de noves illes de cases que connectaran i unificaran la trama urbana. Aquests nous carrers amb les seves noves cases es constitueixen amb l'eixample urbanístic de Premià de Mar; seguint el model de cases de cós, anomenades ara cases de cós obreres, destinades als treballadors d'aquestes fàbriques. Es tracta dels carrers de l'Aurora (93), de l'Eixample (94), l'ampliació del carrer de Sant Pau (97), del Nord (96), Sant Agustí (166) o carrer Colom (91). A part de totes aquestes fitxes dels diferents carrers, s'ha fitxat individualment el Nucli històric (81)com aglutinador d'aquesta realitat; a banda d'individualitzar grups de cases.

L'únic edifici compost de Premià de Mar inventariat és el Cementiri (135), que tot i no tractar-se d'un cementiri monumental, ni amb valor artístic o escultòric, és un obra del segle XIX que va íntimament lligat als orígens del veïnat de mar de Premià i motiu d'alguna que altra anècdota que ha transcendit al llarg dels anys. Com aquella que explica que després de la segregació de la parròquia (1841) i quan encara no hi havia el cementiri construït, es va produir una defunció a Premià de baix o de Mar. L'enterrament es va fer en l'antic cementiri comú, però al vespre un grup de gent de Premià de Dalt, encara ofuscats per la segregació, van desenterrar el mort el van enfilear

damunt la paret del cementiri i mirant a llevant li van prendre foc. No es coneix el final de la història, però segur que a Premià de mar es van afanyar a construir l'actual cementiri. Una altra anècdota que protagonitzà el cementiri, en contra de la seva voluntat com és de suposar, si és que algun cop els cementiris han tingut voluntat, és la torrentada que a l'any 1912 va rebentar la paret del cementiri que el protegia precisament de la Riera i se'n va endur morts amb taüt i tot riera avall fins arribar al mar i cobrint carretera i via del tren. El fet va causar molt d'impacte ja que va venir l'exèrcit a recuperar les destrosses que s'havien produït i, fins i tot va aparèixer a la premsa. Segurament el periodista que va cobrir la notícia ho va fer des del despatx de Barcelona, sense conèixer la realitat geogràfica del poble i enlloc de posar que una rierada s'havia emportat els difunts un cop vençuda la resistència de la paret de protecció, va posar que el mar s'havia endut part del cementiri. Els que coneixen Premià de Mar saben que el cementiri està a la part més llunyana del mar i el poble es troba, justament entre el cementiri i el mar. El problema va ser quan la notícia va arribar a la premsa estrangera i premianencs exiliats o que es trobaven fora per motius de feina van llegir amb estupor el redactat.

Tipologia d'element arquitectònic

Dins d'aquesta tipologia formada per parts d'un conjunt o d'un edifici que per sí mateix té prou valors com per destacar-lo, s'han inventariat nou elements. El més destacable, pel seu valor històric i artístic, és la portalada barroca de l'església parroquial (174). És l'únic element que resta de l'antiga capella del segle XVIII i es desconeix la seva procedència o escultor. Tot el conjunt és un relleu amb llinda i brancals treballats amb motius mariners (peixos, crancs i altra fauna marina). A la llinda i dins una orla, hi apareix una barca de mitjana amb pescadors. Damunt la llinda, hi ha una fornícula clàssica amb la imatge de Sant Cristòfol; està flanquejada per dues hídries ornamentals adossades al mur. De l'església també destaca el Baldaquí (175), dissenyat per l'arquitecte Josep Bonet Garí partir de quatre columnes barroques d'estil salomònic, que es van comprar després de la guerra civil espanyola (1936-39) per la reconstrucció del temple.

Tot i que moltes cases de cós de les més antigues, conserven el safareig de l'eixida o pati posterior s'ha individualitzat el safareig i la font de Can Roura (144 i 143), tot i inventariar la casa, per la seva especificitat de caràcter públic i per la originalitat de la pròpia font.

Un altre grup d'elements característics són les andrones. S'han localitzat tres andrones: androna del carrer sant Cristòfol (121), androna del carrer Prat de la Riba (123) i androna del carrer Sant Pere (122). Tot i que la més característica és la primera. L'origen del mot és grecollatí, però ja Vitruvi ens parla d'un mateix mot amb significats diferents si utilitzem el grec o el llatí . Així en grec seria la part de la casa reservada pròpiament als homes, mentre que en llatí parlem del passatge estret entre dues parets. Aquesta seria

l'accepció que ens ha arribat a nosaltres (androna acusatiu d' andron, que és el nominatiu llatí). Les andrones més característiques, i les primeres que es configuren, són les paral·leles als carrers. De fet, l'estructura urbanística d'aquests pobles es forma al voltant d'un dels seus elements més emblemàtics: la casa de cós. La descripció ens la proporcionen A. Agudé i J. Codinas (1992) : "Els tres elements que formen el total de la casa de cos són: un hort, l'eixida i la casa. De manera que entre dos carrers paral·lels consecutius trobem, en aquest ordre, eixida, casa, carrer i hort. En la part posterior de la casa trobem l'eixida o pati mitjancer tancat"

Finalment, un darrer element arquitectònic que formava part d'un altre element més gran, és un escut de pany a can Lloveras (117), juntament amb la portalada de granit de la mateixa casa (118), que molt possiblement sigui del segle XVIII.

Tipologia de jaciments

Per documentar el patrimoni arqueològic de Premià de Mar s'ha partit del l'Inventari del Patrimoni Arqueològic del departament de Cultura de la Generalitat, en la seva versió més recent, ja que es va actualitzar l'any 2009 i del Catàleg del patrimoni arquitectònic ambiental i històric de Premià de Mar, segons el text refós del pla d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM). Així com de la bibliografia especificada en el capítol 8 de la present memòria.

Dins d'aquesta tipologia, s'inclouen els restes o vestigis del passat de qualsevol tipus de cronologia i estructures en estat de ruïna.

El Catàleg del patrimoni arquitectònic ambiental i històric de Premià de Mar, està estructurat en 32 fitxes, tres corresponen a Béns Culturals d'Interès Local (BCIL), vint-i-sis a Àrees de Protecció Arqueològica, amb la corresponen àrea assenyalada amb un polígon a la planimetria, una de jaciments exhaurits, per tant, sense protecció, una altra es tracta d'una fitxa bibliogràfica i una darrera que correspon a un plànol de situació. És a dir, sense considerar jaciments exhaurits, bibliografia i plànol de situació, cataloga 29 àrees de protecció arqueològica.

L'inventari del Patrimoni Arqueològic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya difereix amb el Catàleg municipal en diverses fitxes. En aquest cas, a banda d'un error tàcit per incloure un jaciment que correspon a Premià de Dalt (nota a peu de pàgina: Es tracta del jaciment de la Ronda Mistral (núm. 12737), hi trobem 16 fitxes amb els seus corresponents polígons de protecció. A més, el jaciment 1126 inclou dos jaciments del catàleg municipal, que es corresponen amb les fitxes del Mapa 41 i 50.

D'entrada ja es pot observar a primera vista que en l'inventari de l'IPAC, hi ha 16 jaciments i en l'altre 29. Per tant, gairebé un 50% de discrepàncies. Una segona mirada més acurada ens permetrà comprovar que els noms no sempre coincideixen i, finalment, una tercera discrepància, però no de menor importància, és la dels polígons de protecció.

Els Mapes del patrimoni Cultural i natural d'un municipi, que promociiona la Oficina de Patrimoni cultural de la Diputació de Barcelona, inventarien tots els elements que figuren en qualsevol catàleg. En aquests cas, basant-nos en els dos documents (el de la Generalitat i el de l'Ajuntament) i afegint un nou jaciment que hem documentat realitzant el treball de camp (posar bibliografia de l'informe lliurat al Servei), el resultat ha estat de 34 fitxes. La següent taula mostra de manera gràfica el resultat del treball.

Fitxa Denominació IPAC POUM

130	Can Manent	1122	
86	Torrent Castells	1129	
132	Can Boter	15508	
160	Torrents Amell i Fontana	11422	
66	Plaça de la Sardana / Vapor Vell	1123	APA
68	Horta Ferrerons	13515	BCIL
64	Palmar Hotel	1119	BCIL
56	Carrer Prat de la Riba / carrer Gibraltar	1121	APA
65	Passatge Banyoles	1124	APA
45	Can Fitó	1125	APA
50	Carrer Antoni Gaudí / Escola Verge de Montserrat	1126	APA
41	Camí del Mig / Escola verge de Montserrat	1126	APA
43	Can Batlle (jaciment)	1127	APA
42	Camp de Mar	1128	APA
51	Carrer de la Mercè	11655	APA
58	Els Frigorífics / Illa de Premià	15516	APA
128	Carrer Aribau, 2-10	15525	APA
44	Can Colomer		APA
46	Can Fontanills (jaciment)		APA
47	Can Martí Dòria		APA
48	Can Salomó / carrer Enric Granados		APA
49	Carrer Alegria / carrer Eixample		APA
52	Carrer Gibraltar		APA
53	Passatge Prim / Verge de Montserrat		APA
54	Carrer Marina / carrer M. Jacint Verdager		APA
55	Carrer Pau Casals / carrer Elisenda de Montcada		APA
57	Cruïlla dels carrers Ramon i Cajal amb Camí del Mig		APA
59	Fàbrica del Gas		APA
61	Gran Via de Lluís Companys enfront del mercat		APA
62	Gran Via de Lluís Companys, entre carrers de la Plaça i Joan Prim		APA
63	Mas Foxà		APA
67	Vallpremià		APA
60	Gran Via de Lluís Companys 229 / vil·la de la Gran Via		BCIL
161	Camí de Can França		

La primera columna de l'esquerra és el número de la fitxa donat en el mapa del patrimoni cultural i natural de Premià de Mar. A continuació hi ha la denominació de cada jaciment arqueològic. La columna següent és la que correspon a l'Inventari de la generalitat i la darrera la que correspon a l'inventari municipal.

Es pot observar com Can Manent (130), Torrent Castells (86), Can Boter (132) i Torrents Amell i Fontsana (160), estan inclosos en l'inventari de la Generalitat i no en el municipal.

Igualment, es pot observar com hi ha una sèrie de jaciments inclosos en el catàleg municipal que no incorpora l'inventari de la generalitat, tot i ser posterior. Es tracta dels següents casos: Can Colomer (44), Can Fontanills (46), Can Martí Dòria (47), Can Salomó (48), Carrer Alegria - Eixample (49), Carrer Gibraltar (52), Passatge Prim - Verge de Montserrat (53), Carrer Marina - Mn. Jacint Verdaguer (54), Carrer Pau casals - Elisenda de Montcada (55), Cruïlla dels carrers Ramon y Cajal amb Camí del Mig (57), Fàbrica del Gas (59), Gran Via de Lluís Companys enfront el mercat (61), Gran Via de Lluís Companys entre carrers de la Plaça i Joan Prim (62), Mas Foxà (6), Vallpremià (67) i Gran Via de Lluís Companys 229 (60).

El jaciment denominat Camí de Can França (161) no està inclòs en cap inventari perquè s'ha localitzat durant la realització del treball de camp d'aquest mapa del patrimoni cultural i natural de Premià. Per aquest motiu, s'ha notificat al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat, perquè sigui tingut en compte en l'Inventari. Tanmateix s'ha lliurat còpia de l'informe al Museu d'Estampació Tèxtil de Premià de Mar i a la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Premià de Mar.

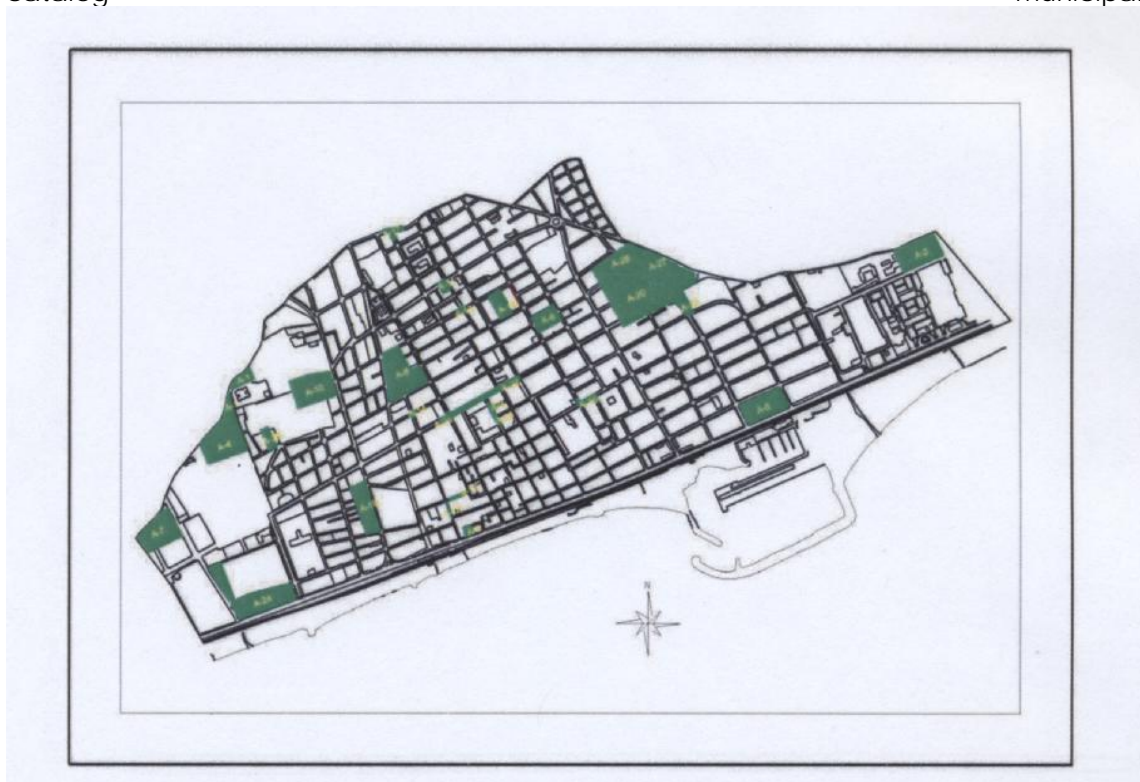
Finalment, cal indicar que també hi ha discrepàncies en les àrees protegides de cada jaciment segons es tracti del document de la Generalitat o de l'Ajuntament. Generalment, els polígons de l'IPAC són més extensos que els del Catàleg municipal; sovint com els casos dels números 1126 i 13515 unifiquen més d'una fitxa del Catàleg. Només en el jaciment del carrer Aribau, 2-10 (fitxa 128), el polígon de l'IPAC és més petit i a més no té en compte la zona septentrional, adjacent a les troballes, que no està urbanitzada i té moltes probabilitats que es tracti de la única zona amb possibilitats d'haver-hi restes del jaciment documentat.

En la següent imatge es poden visualitzar els polígons dels jaciments inclosos en l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya:

Mapa del patrimoni cultural i natural
Premià de Mar, El Maresme

Es pot comparar amb la següent imatge, que correspon als polígons delimitats en el catàleg municipal.

Part d'aquestes diferències cal buscar-les en que moltes fitxes del catàleg municipal no són jaciments arqueològics, ni tan sols zones susceptibles de trobar-hi nivells arqueològics, sinó intervencions realitzades amb motiu d'alguna reforma de serveis, renovació de la xarxa de clavegueram o obres de renovació del paviment. Les troballes s'han realitzat en nivells aportats sense context arqueològic; i en tot cas, els polígons marcats en la planimetria del catàleg corresponen a les zones intervingudes i, per tant, exhaurides. Es tracta de les fitxes corresponents a Can Salomó / Enric Granados (A-8; 48) (posar nota a peu de pàgina: la primera numeració correspon al núm. del catàleg municipal i la segona a la fitxa del mapa); Carrer Alegria cantonada Eixample (A-9; 49); Carrer Gibraltar (A-12; 52); Passatge Prim cantonada Verge de Montserrat (A-13; 53); Carrer Marina cantonada Jacint Verdaguer (A-14; 54); Carrer Pau Casals - Elisenda de Montcada (A-15; 55); Carrers Prat de la Riba - Gibraltar (A-16; 56); Gran Via de Lluís Companys enfront del mercat (A-21; 61); Gran Via de Lluís Companys entre els carrers de la Plaça i Joan Prim (A-21; 62) i Plaça de la Sardana (A26; 66).

Dins d'aquesta amalgama d'intervencions, troballes superficials, jaciments excavats o destruïts, hi ha dues zones que destaquen per l'existència de jaciments ben definits: el Palmar Hotel (64) i l'Horta Ferrerons (68). El primer és una zona de necròpolis d'època romana, en part destruïda l'any 1976, però que sota el parc municipal encara pot conservar restes. L'Horta Ferrerons, és amb molta diferència el millor jaciment arqueològic i no només de Premià. Es tracta d'un important edifici octogonal d'època romana que formava part d'una gran vil·la o *mansió*. Malauradament, part d'aquest jaciment fou destruït l'any 1969 (60) i la zona entremig ha estat construïda damunt restes arqueològiques, com ho demostraren els seguiments de l'obra del Col·lector.

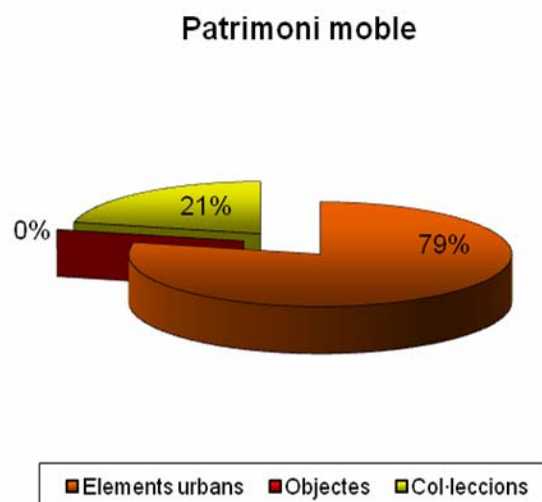
Tipologia d'obra civil

Finalment, dins de la darrera de les tipologies del patrimoni immoble, que inclou obres d'enginyeria de caràcter públic o comunal, s'han inventariat dos elements. Un d'ells és el Camí del Mig (28). És un element estructurador del territori i un eix important de comunicació durant molt de temps, íntimament lligat a la producció agrícola de la comarca. El seu origen es remunta a època romana, ja que era un vial secundari de la Via Augusta des de Blanes (Blandae) fins a Barcelona (Barcino). Això està confirmat, sobretot, per la troballa d'un mil·liari a Vilassar de Mar que es pot veure en el Museu de la Marina. Segurament ja es tractava d'un camí de llarga tradició que els romans van consolidar i a excepció de punts concrets, difícilment les modificacions del traçat seran significatives.

El segon element documentat és la Caseta de les aigües (183), ubicada, precisament al camí del Mig, és un element socialment molt rellevant per la població. Les aigües de Premià de Mar es van canalitzar l'any 1928, gràcies a la iniciativa del llavors alcalde Miquel Moragas. És dels primers pobles de la comarca que van tenir aquest sistema d'abastiment d'aigua a les cases particulars. Es tracta de les aigües de Dosrius. Actualment en moltes cases, del nucli històric i d'altres carrers, encara es poden veure les portetes dels comptadors d'aigua de l'època, on es pot llegir l'any 1928, com a document material d'aquest fet.

5.2.Patrimoni moble

Dins d'aquest àmbit hem pogut classificar catorze elements del patrimoni de Premià de Mar que s'adapten a les tres tipologies de patrimoni moble: elements urbans, objectes o col·leccions.

S'han detectat onze elements urbans que han estat inventariats en aquest treball i que es poden agrupar en tres grups, a partir de la seva funcionalitat: els monuments ubicats a la via pública; les fonts i els panteons. Del primer grup ens trobem amb monuments dedicats a personatges de la vida política o cultural del país com el Monument a Rafael Casanova (111), el d'Anselm Clavé (115), el d'Oriol Martorell (141) o el de Joan Corominas (114). Els tres són obra del mateix escultor, Xavier Martos.

S'han localitzat i documentat tres fonts urbanes, unes més monumentals que d'altres. Algunes d'elles no ragen aigua, com el cas de la Font del carrer Marina (125), que és la més antiga de Premià, datada l'any 1877. La més emblemàtica és, sense cap mena de dubte, la Font del Cargol (116). La Font del cargol original estava ubicada al Camí Ral durant els anys 60 del passat segle. Era de conglomerat de pedra. A causa de l'eixamplament de la Nacional-II es va desmuntar i no es va tornar a col·locar. Aquest fet provocà certa polèmica popular. Va donar nom a un grup d'escriptors d'aquell moment: el grup de la Font del Cargol de Premià de Mar va impulsar, tertúlies, concursos literaris, uns fulls i una col·lecció de llibres de poesia en la qual es troben els inicis de molts poetes maresmencs actuals. Per aquest motiu, recentment es va col·locar a la nova ubicació una altra font del cargol. Finalment, trobem la Font de la plaça de l'Ajuntament (112), que al darrera disposa d'un plafó ceràmic que representa diferents moments importants de la història del municipi.

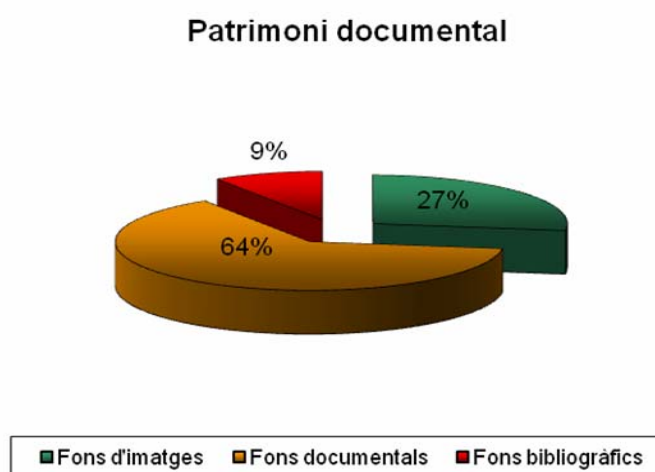

Un altre grup està format per dos panteons del cementiri: el Panteó de la Família Puig (136) de l'any 1899 i el de la família Roura (137) de l'any 1926.

Pel que fa a les col·leccions documentades a Premià de Mar, se n'han inventariat tres: dues de titularitat pública i una de titularitat privada. Les de titularitat pública corresponen al fons del Museu (102) i a les figures festives (147). El grup de figures festives de Premià de Mar ha augmentat considerablement en els darrers 10 anys per adaptar-se al calendari festiu de la població i ha pres l'essència de la festa pirata per incorporar un repertori entre la tradició i l'actualització, incorporant balls (bastoners i panderos), que si es manté la mateixa dinàmica molt aviat formaran part de la tradició premianenca.

5.3.Patrimoni documental

Dins d'aquest àmbit, s'han inventariat vint-i-dos elements, que es poden agrupar en tres tipologies: fons d'imatges, fons documentals i fons bibliogràfic.

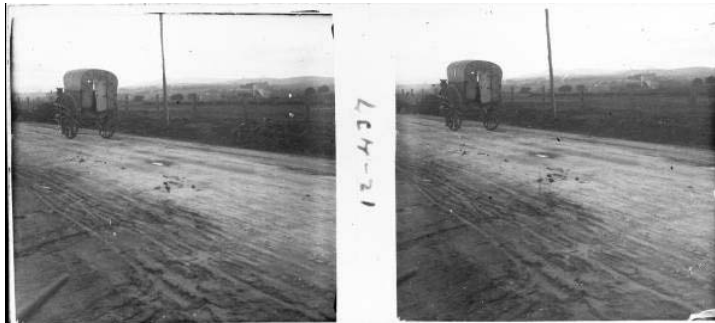
Del primer cas, s'ha inventariat un fons públic i un fons privat. El públic és Arxiu audiovisual i fons de la memòria oral de Premià de Mar (126) i els privats corresponen a fons d'entitats, com el del grup Argent (172), l'Associació d'Estudis Científics i Culturals (191) o de particulars.

Els fons documentals, també es poden dividir en dos tipus, segons la titularitat i el seu origen: fons públic i fons privats. Dins dels fons privats s'hi troben els fons religiosos.

- Fons públics: Arxiu Municipal (103) i el Registre Civil (106).
- Fons privats: els fons religiosos com l'Arxiu Parroquial (104) o l'Arxiu Diocesà de Barcelona (108); i fons procedents d'entitats particulars com el Patronat Social Premiàncenc (75), Amistat (134), Amics de la Sardana (182) o el fons referent a Premià de Mar del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (107).

Aquest tipus de documentació resulta summament delicada de tractar ja que, en la seva majoria, parlem de fons particulars i els seus titulars per pors diverses, no volen publicitat. Podríem afirmar, sense por a equivocar-nos gaire, que trobaríem molts més arxius, de major o menor importància, però per desconfiança, temença o no donar-los importància pels seus propietaris resten en l'anonimat.

S'han inclòs en aquest mapa fons relacionat amb Premià de Mar que s'ubiquen dins d'arxius generals, com són els casos de l'Arxiu Diocesà (108) o el del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (107). No s'han tingut en compte els més reconeguts, com seria el cas de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que s'hauria d'inventariar en

tots els municipis, però que ja s'entén que poden haver-hi documents relacionats amb Premià de Mar. Tampoc s'han inclòs els arxius parroquial o municipal de Premià de Dalt que són dels municipi originari, ja que hi ha informació de les persones que vivien en el que actualment es coneix com a Premià de Mar. Tot i que per fer una recerca històrica amb detall de Premià de Mar en segons quines èpoques s'hagi d'acudir a qualsevol d'aquests arxius o, fins i tot, d'altres.

De la tercera tipologia, fons bibliogràfic, s'han individualitzat dos fons que corresponen a dues entitats locals: l'Associació d'Estudis Científics i Culturals (192) i el de la Fundació CRIT (194).

5.4.Patrimoni immaterial

Dins d'aquesta tipologia, s'han inclòs dins el mapa del patrimoni cultural de Premià de Mar tretze elements. Dins l'àmbit de manifestacions festives, s'ha inclòs la Festa Major de Sant Cristòfol (109); la Festa major d'Hivern (110) i quatre aplecs o trobades tres de les quals es realitzen físicament en el terme municipal de Premià de Dalt, però amb una forta implicació social de gent o entitats de Premià de Mar. Es tracta de l'Aplec de La Cisa (163), l'Aplec de sant Mateu (164) i la Plantada del pessebre a sant mateu (148).

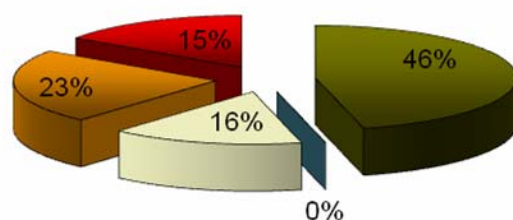
Hi ha uns elements molt vinculats a les manifestacions festives, sobretot a les festes majors, però que s'han classificat com a col·lecció. Es tracta de les figures festives de Premià de Mar. El calendari festiu de la població ha pres l'essència de la festa pirata per incorporar un repertori entre la tradició i l'actualització, incorporant balls (bastoners i panderos), que si es manté la mateixa dinàmica molt aviat formaran part de la tradició premianenca.

No s'ha documentat cap tècnica artesanal. Però pel que fa al llegendari i la tradició oral s'han documentat els rituals en els bateigs (139) i rituals relacionats amb sant Cristòfol (140).

El repertori de música i dansa de Premià de Mar és cada cop més important, sobretot pel volum de composicions sardanistes relacionades amb el municipi i la recuperació del ball de La disfressada (186). Les activitats musicals del poble són prou importants, amb diverses entitats que s'hi dediquen i una escola municipal de bon nivell.

Patrimoni immaterial

■ Manifestacions festives ■ Tècniques artesanals □ Tradició oral ■ Música i dansa ■ Costumari

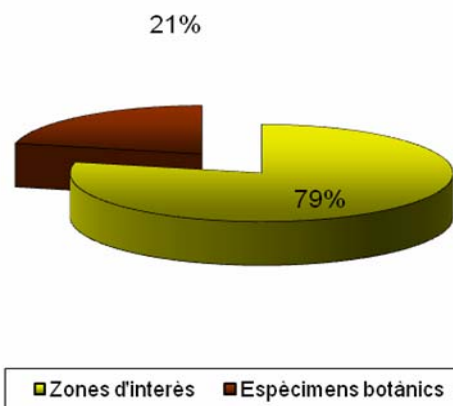
5.5. Patrimoni natural

S'han inclòs catorze elements en el mapa del patrimoni cultural de Premià de Mar dins la tipologia del Patrimoni Natural. Dins d'aquesta tipologia, es diferencien dos àmbits o categories: els espècimens botànics i les zones d'interès natural.

El primer grup engloba qualsevol individu o espècie vegetal que destaquí per les seves singularitats, ja sigui raresa o àrea de distribució, vulnerabilitat o fragilitat, singularitat o port general de l'individu; mentre que les àrees d'interès són zones d'alt valor ecològic, paisatgístic o cultural.

Patrimoni natural

Dins d'aquesta primera tipologia es pot fer una segona classificació amb criteris de gestió i conservació, atenent si el tipus d'element fitxat és un espècimen (o individu) o si per al contrari és una espècie (parlant llavors a nivell de població d'individus).

Tot i que no existeix cap espècimen catalogat dins els arbres d'interès local i comarcal i tampoc existeix cap declaració d'arbre monumental per la Generalitat, s'han documentat tres individus que representen tres espècies arbòries diferents: un garrofer (69), una alzina (70) i una Surera (179). Es tracta d'arbres en l'actualitat poc freqüents però que havien estat molt característics d'aquest paisatge, sobretot els garrofers.

Les zones d'interès inventariades responen, bàsicament, a dues morfologies. Principalment es tracta d'espais públics: Plaça Nova (120), El Palmar (72), Jardins de Can Maristany (185), Plataners de la riera (124) o de la Gran Via (77); i a dues zones de nidificació d'aus, la del Corriol camanegra (178) i d'Orenetes (176). La primera és una zona de platja situada entre el port de Premià i Vilassar de Mar que utilitza el Corriol camanegra (*Charadrius alexandrinus*) per nidificar. En tot el Maresme actualment només s'han detectat nius a la platja de Malgrat fins a la Punta de Tordera i a la Platja de Premià de Mar. En el primer cas, fa cinc anys la continuïtat estava força compromesa. A Premià de Mar, l'espècie ha tornat a nidificar des del 2003, gràcies a la protecció i restauració d'un fragment de la vegetació sorrenca litoral. L'oreneta està protegida per la Llei 22/2003 de 4 de juliol de protecció dels animals (DOGC 3926). De tots els elements inventariats, aquestes dues darreres zones són els principals elements des d'un punt de vista mediambiental.

5.6. Elements no inventariats

D'altra banda, en la realització del Mapa del patrimoni de Premià de Mar, s'ha descartat fer la fitxa d'aquells elements poc representatius dels valors originals d'un estil o una època concreta; bé per formar part d'un conjunt indeterminat dins del volum construït, bé perquè ha perdut en el decurs de la història aquells trets característics que el feien rellevant o bé perquè s'han destruït.

La gent de Premià de Mar és molt sensible al seu passat, però sovint no considera el valor patrimonial de les coses fins que ja no hi són. En aquest sentit, és molt freqüent sentir l'expressió que Premià de Mar no té un patrimoni gaire important i sovint se'n recorden d'elements desapareguts precisament perquè abans aquests elements no eren considerats patrimonials per la població. En el moment que han desaparegut entren en aquesta categoria. Aquest és un mecanisme mental que treballs com els Mapes del Patrimoni poden ajudar a canviar. Si es va repassant en una llista els elements susceptibles de ser considerats patrimonials i, per tant, identitaris per a Premià de Mar i que han desaparegut al llarg de la història, es pot comprovar la magnitud de la tragèdia.

Entre el període dels anys 30 i l'actualitat la fisonomia del poble a canviat dràsticament. Moltes cases de cós han estat substituïdes per construccions mancades de caràcter, ànima, estil. Els anys 70 es va enderrocar al carrer Sant Francesc una casa dissenyada per l'arquitecte modernista Joan Jujol per fer-hi un bloc de pisos. La remodelació, en la mateixa època de la zona del vapor Vell i Plaça Nova va sacrificar un grup de cinc o sis cases de cós. L'any 1969 es va destruir la vil·la romana de la Gran Via⁹. També als anys 60 del segle passat es va pensar que l'estació de tren era vella i no feia modern i van decidir enderrocar-la i construir-hi una de nova que encara va durar menys. Les torres del canvi d'agulles, del mateix estil que l'antiga estació va aguantar una mica més, però no gaire. L'any 1976 es va destruir una necròpolis romana al Palmar Hotel per construir-hi una urbanització anys més tard. També hi ha una sèrie d'edificis que s'han anat perdent pel camí, alguns en èpoques pretèrites i d'altres més recentment: Can Botey, Mas Foxà, can Vilaclara, Can Boter, hotel Palmar, habitatges de can Pa i ceba, barraca de vinya de can Ferrerons, Can Genis Mayolas, Font de can Lliberata, xemeneia de l'antic Blaqueig, al carrer de l'Aurora, etc.

D'entre tots, en destaca un pel seu record recent en la població de Premià: el Bellamar. Es tractava d'un edifici emblemàtic que donava un tret característic a la fisonomia monòtona de la costa premianenca. Va desaparèixer en aplicació de la Llei

⁹ Un equip del llavors Museo Arqueológico de Barcelona en va poder extreure un mosaic i fer una excavació de salvament que no va impedir la destrucció ràpida de les restes

de Costes de 1988 del Ministeri de Medi Ambient. Citant en Joan Sol i X. Jiménez (2005), es pot dir que:

“Parlar del Bellamar és evocar el record i la nostàlgia de molts premianencs, perquè forma part del seu paisatge sentimental. Tenia una part de balneari que, segons un cartell publicitari de la primera època, ofería banys de mar i platja per a famílies; i també banys de pila, amb aigua dolça i salada. A més era casino, però no de joc, que en aquella època estava prohibit, sinó entès

com a local social, i a sota hi havia una pista de bitlles. El Bellamar era el centre de reunió d'allò que abans en deien "la colònia estiuenca (...) Un dels records que més perduren del Bellamar són els balls que s'hi feien, amb l'actuació de grans orquestres, que es retransmetien per ràdio a través d'un programa anomenat "Las tardes del Bellamar". Diuen que, fins i tot, una estrella de la cançó popular del moment com l'Antonio Machin, va actuar en un d'aquests balls. Música romàntica, nits de lluna plena a la vora del mar... No és estrany que el Bellamar hagi conservat sempre una certa aurèola de romanticisme per a totes aquelles parelles que s'hi van conèixer en l'època de màxima esplendor del local".

Sovint quan un edifici històric passa a mans municipals serveix per posar-lo en valor i recuperar-ne l'essència tot i donant-li un nou ús. Es fa un projecte arquitectònic que manté les característiques constructives i històriques i d'aquesta manera el poble valoritza la seva història i guanya serveis. Són els casos de la masia de Can Manent, reconvertida en biblioteca (fins l'any 2010) i museu o l'antiga fàbrica de can Puiggròs, avui dia la CEIP La Lió. Però de vegades també passa que el projecte arquitectònic obvia i menysprea totes les característiques i essències històriques i constructives de l'edifici per elaborar un nou edifici que no té res a veure amb l'antic, perdent el valor patrimonial. A Premià ha passat amb l'antiga cambra agrària i l'antiga caserna de la Guàrdia civil, actual Centre Cívic, que era una caserna de carrabiners del segle XIX.

Cal veure el llistat complet en l'annex corresponent.

6. ESTAT ACTUAL DELS ELEMENTS FIXATS

6.1. Protecció legal

La situació dels 196 elements inclosos en el Mapa del Patrimoni Cultural de Premià de Mar a nivell de protecció legal és molt heterogènia. El marc legal per a la protecció del patrimoni cultural de Premià de Mar és el Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de (POUM de 2006) que, en aplicació d'allò previst a l'article 59 del Decret legislatiu 1/2005, incorpora el catàleg de béns a protegir i n'estableix la seva normativa reguladora, sobre la base del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic, Ambiental, Històric de Premià de Mar, aprovat definitivament el 20 de juny de 2001.

El context normatiu vigent que incideix sobre aquest Pla Especial de Protecció del Patrimoni (2001) és:

- La Llei 9/1993 de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català.
- Decret 78/2002, de 5 de març del Reglament de Protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de Catalunya (DOGC 3594 de 13 de març de 2002).

La Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català estableix tres categories de protecció, comunes a béns mobles, immobles i immaterials: els Béns Culturals d'Interès Nacional (BCIN), els béns catalogats i la resta de béns integrants del patrimoni cultural català, segons el concepte definit en l'article primer. Pel que fa a la màxima categoria de protecció, els Béns culturals d'Interès Nacional (BCIN), equiparables als Béns d'Interès Cultural (BIC) de la legislació estatal (1985), s'atribueix a la generalitat la facultat de declarar els béns d'interès cultural.

La Llei crea una segona esfera de protecció dels béns del patrimoni cultural de menor rellevància, els béns catalogats, els instruments de protecció i de control dels quals recauen principalment en els municipis. Aquesta figura es denomina béns culturals d'interès local.

A Premià de Mar no existeix cap bé cultural declarat d'interès nacional. Durant uns anys va haver-hi un expedient incoat per la masia de Can Manent, però finalment es va arxivar l'expedient (DOGC 2975 de 15 de setembre de 1999).

Pel que fa als Béns Culturals d'Interès Local (BCIL), la competència per la declaració dels quals correspon al Ple de l'Ajuntament, al tenir més de 5.000 habitants, el Catàleg de Premià de Mar, recull els següents elements:

Fitxa	Denominació
1	Escola Assís
2	Fàbrica Lió; Can Puiggròs; Lyon-Barcelona, SA
3	Església de Sant Cristòfol
4	Rectoria

5	Propagadora del Gas
6	La Salle
7	Can Tous
8	Magatzem al carrer Gibraltar; Can Gravada
9	Cooperativa La Unió
10	Nuevo Siglo; can Chulapón
11	L'Amistat
12	Patronat Social Premianenc
13	Can Batlle
14	El Xalet
15	Ca la Xalma
16	Cases Barates
17	Can Roura; la Nau; Villa Jacinta
18	Can Tarté
19	Masia Ribas
20	Can Fayà
21	Can Sagalés
22	Can Malet
23	Can Salomó
24	Can Maristany
25	Can Manent
26	Can Pou
27	Can Fontanills
28	Camí del Mig
29	Ca la Magdalena Dòria
30	Can Colomer
31	Cal Estevet; Can Esteve; Can Buscarons
32	Can Amell
33	Can Boteta, Can Orriols
34	Cases del carrer Eixample
35	Masia de La Salle; Can Jacques
36	Casa al carrer Capitans de Mar
37	Casa al carrer Sant Cristòfol
38	Casa al carrer Prat de la Riba
39	Cases de cós del carrer Àngel Guimerà
40	Cases de carrer Sant Agustí
60	Gran Via de Lluís Companys 229/ Vil·la de la Gran Via
64	Palmar Hotel
68	Horta Ferrerons; Vil·la de can Ferrerons
70	Alzina del Camí del Mig
72	El Palmar
100	Búnquers del canvi d'agulles

El Catàleg també inventaria una sèrie d'Àrees d'expectativa arqueològica (APA), allà on per intervencions anteriors hom sap que pot haver-hi evidències prou significatives d'un jaciment arqueològic en les immediacions. Es tracta, sense perjudici dels que es puguin descobrir en el futur:

Fitxa	Denominació
41	Camí del Mig / Escola verge de Montserrat
42	Camp de Mar
43	Can Batlle (jaciment); Can Comes - Can Batlle
44	Can Colomer
45	Can Fitó; Davant de Can Fitó
46	Can Fontanills (jaciment)
47	Can Martí Dòria
48	Can Salomó / carrer Enric Granados
49	Carrer Alegria / carrer Eixample
50	Carrer Antoni Gaudí / Escola Verge de Montserrat
51	Carrer de la Mercè
52	Carrer Gibraltar
53	Passatge Prim / Verge de Montserrat
54	Carrer Marina / carrer M. Jacint Verdaguer
55	Carrer Pau Casals / carrer Elisenda de Montcada
56	Carrer Prat de la Riba / carrer Gibraltar
57	Cruïlla dels carrers Ramon i Cajal amb Camí del Mig
58	Els Frigorífics / Illa de Premià
59	Fàbrica del gas
61	Gran Via de Lluís Companys enfront del mercat
62	Gran Via de Lluís Companys, entre carrer de la Plaça i Joan Prim
63	Mas Foxà
65	Passatge Banyoles
66	Plaça de la Sardana / Vapor Vell
67	Vallpremià
128	Carrer Aribau, 2-10

A part dels jaciments arqueològics declarats Béns Cultural d'Interès Local (BCIL) i les Àrees d'expectativa arqueològica (APA) que recull el catàleg, hi ha uns jaciments catalogats en l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (IPAC) del Departament de Cultura de la Generalitat que queden sota protecció segons el marc legal abans esmentat. Es tracta de :

Fitxa	Denominació
130	Can Manent
86	Torrent Castells
160	Torrents Amell i Fontsana
132	Can Boter

A més a més, s'ha localitzat un nou jaciment arqueològic, arrel de la troballa de ceràmica d'època romana en el Camí de Can França. Correspon a la fitxa número 161 del Mapa del patrimoni Cultural i natural de Premià de Mar¹⁰. Tot i no estar inclòs en el Catàleg, a l'igual que tots els jaciments arqueològics, està regulat pel marc normatiu referit al principi d'aquest apartat.

El Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de (POUM de 2006), defineix en el capítol 1 del Títol III la Zona 10, que és el Nucli antic. Segons l'article 30 és l'àmbit que comprèn per una banda, el nucli original de Premià de Mar i les anomenades Cases Barates. En aquesta zona es pretén la conservació de l'estructura urbana edificatòria, així com la preservació estricta de l'entorn. En aquest sentit, el conjunt del casc antic (sic) de Premià de Mar és un element protegit, encara que no sigui objecte específic d'una fitxa del catàleg del patrimoni arquitectònic. Les fitxes del mapa que aquesta normativa afecta són:

Fitxa	Denominació
69	Garrofer de la plaça Santa Rosa
71	Caseta de Can Mitre
81	Nucli històric
82	Carrer Enric Prat de la Riba
83	Carrer Gibraltar
84	Carrer Àngel Guimerà
85	Carrer sant Antoni
87	Carrer Sant Cristòfol
88	Carrer Francesc Moragas
89	Carrer Sant Francesc
90	Carrer Sant Miquel
92	Carrer Sant Joan
93	Carrer Aurora
94	Carrer Eixample
95	Carrer de la Plaça
96	Carrer del Nord
97	Carrer de Sant Pau

¹⁰ Arrel de la troballa es va redactar un informe (MONTLLÓ, J. i BOSCH, L. : 2010) que s'ha lliurat al Servei d'Arqueologia i Paleontologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya en data 22 de juny de 2010 (núm. entrada 5261). Els materials documentats s'han lliurat al Museu de l'Estampació Tèxtil en data 10 de juny de 2010.

122	Androna del carrer Sant Pere
145	Casa del carrer Rectoria
150	Casa del carrer Miquel Moragas, 8
152	Cases de cós del carrer Enric Prat de la Riba
154	Can Pau Roig
156	Casa del carrer Àngel Guimerà
157	Carrer Lesmez Ruiz
158	Casa carrer Sant Antoni
159	Cases de cós del carrer Sant Antoni
165	Carrer Sant Josep
166	Carrer de Sant Agustí
167	Carrer de Sant Pere
168	Carrer de Miquel Moragas
169	Carrer Anselm Clavé
170	Sant Pau, 14
171	Carrer de la Rectoria
173	Casa carrer Sant Antoni, 43
177	Plaça Ajuntament
180	Can Subirà
184	Androna del carrer Joan Prim

Els plànols d'ordenació identifiquen el grau de protecció de les edificacions incloses a la zona 10:

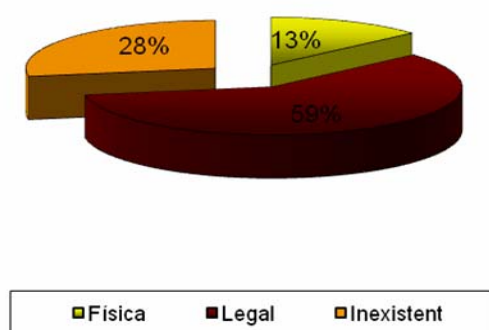
- 1 Grau de protecció FB: aquesta protecció recau sobre el volum de l'edifici, la tipologia edificatòria, la conservació estricta de la façana original i el manteniment del pla de coberta comú que produeix una filera d'edificacions de les mateixes característiques.
- 2 Grau de protecció FC: aquesta protecció recau sobre la tipologia edificatòria i la conservació estricta de la façana original.
- 3 Grau de protecció F: aquesta protecció recau sobre la tipologia edificatòria.

D'una manera més individualitzada a partir dels diferents béns catalogats o bé a partir d'una normativa més genèrica a partir de la zona 10 del nucli històric, trobem una gran quantitat que resta protegida. Exactament es tracta del 59 %. Cal afegir algun element arquitectònic.

Pel que fa a la normativa que afecta elements del patrimoni natural, no hi ha cap arbre catalogat. Només es pot parlar d'una zona de nidificació de l'oreneta vulgar (*Hirundo rustica*) (fitxa 176) i una Zona de nidificació del Corriol camanegre, que són dues espècies protegides per la Llei 22/2003 de 4 de juliol de protecció dels animals (DOGC 3926 del 16 de juliol de 2003). Totes les orenetes són espècies protegides per la llei pel seu paper beneficiós en el control de plagues i insectes, com a àvids insectívors que són. Els seus nius, com tots els de les espècies protegides, no es poden destruir, tot i que no estiguin ocupats. Per tant, és necessària una autorització, que atorga el Departament de Medi Ambient i Habitatge. Únicament es donen autoritzacions d'aquest tipus quan

es fan obres de rehabilitació (en aquest cas, només s'autoritza a retirar els nius fora de l'època de cria i s'obliga a mantenir les condicions favorables perquè després de les obres les orenetes puguin tornar a fer-hi els nius), per enderroc inevitables (construccions en risc d'enrunament) o per situacions sanitàries molt clares.

Tipus de protecció

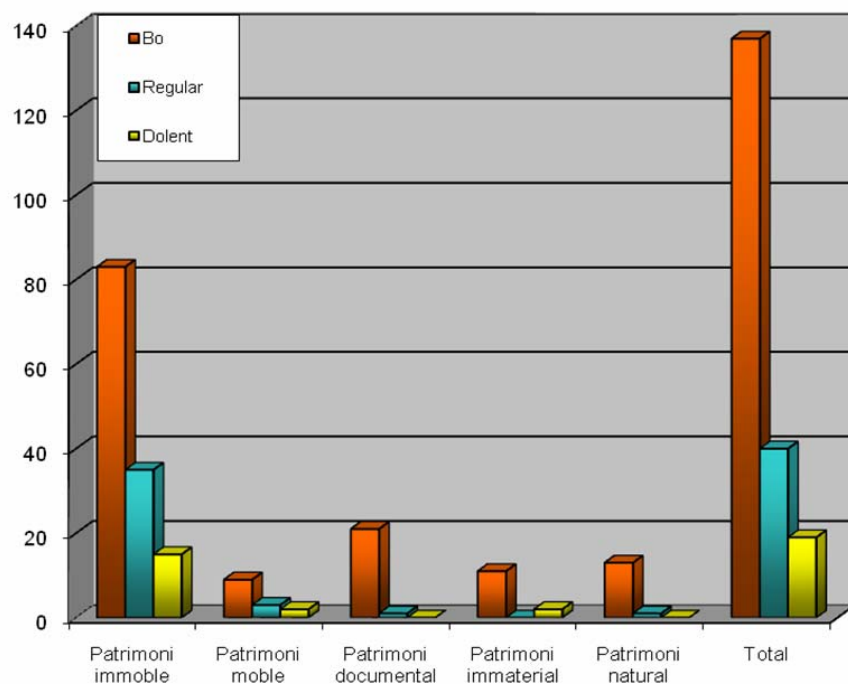
6.2. Estat de conservació

Pel que fa a l'estat de conservació dels 196 elements del mapa, cal dir que, a nivell general, és força homogeni, ja que com demostra el gràfic predomina el bon estat de conservació. Això es deu, però, que a nivell urbanístic s'han fitxat molts conjunts, és a dir, carrers o trams de carrers que en general es troben en bon estat de conservació. També estructuralment tenen un bon estat de conservació; però si ens fixem en les façanes, trobem una gran diversitat de realitats. Hi ha cases que s'han restaurat fa poc i amb uns criteris molt adequats, en quant a materials, composició, respecte pels elements originals i colors. Per contra hi ha dues mancances en sentit contrari: cases transformades fa unes dècades i cases en desús. En el primer cas es tracta de cases de cós on s'hi ha afegit volums sense criteris de respecte a la unitat arquitectònica, s'han obert o ampliat obertures originàries malmetent-ne d'altres o trencant les línies compositives o s'han utilitzat materials poc apropiats per no estar en consonància amb l'arquitectura de l'element.

L'ús continuat d'un edifici, ja sigui com habitatge, espai laboral o lúdic n'és la seva principal salvaguarda. Per contra quan un edifici s'abandona, comença el seu deteriorament, fins a portar-lo a la situació de ruïna o, fins i tot, a desaparèixer. El desús és el principal enemic per mantenir un bon estat de conservació, això passa en alguns

edificis (cases de cós, barraques, etc). Però en alguns casos, tot i tractar-se de cases habitades, les façanes necessiten una bona restauració. Els casos més extrems els trobem en els búnquers (100 i 101) construïts durant la guerra civil espanyola (1936-39) a la façana marítima de Premià. El seu abandonament, la seva ubicació i projectes de reforma recents del passeig marítim que no han tingut en compte el seu valor patrimonial junt amb les seves característiques constructives han provocat la situació actual.

Dins l'àmbit de patrimoni immoble, la tipologia amb un estat de conservació més precari és la dels jaciments arqueològics. La majoria són notícies de troballes antigues, casuals o fortuites que no permeten determinar-ne l'estat de conservació. A banda dels coneguts casos de la necròpolis del Palmar Hotel(64) o la Vil·la romana de la Gran Via (60) que es van destruir en el seu moment. El jaciment més ben conservat és l'Horta Ferrerons (68). La part excavada està en molt bon estat, sobretot per l'alçada conservada dels murs, però hi ha un sector amagat sota el carrer i escapçat per les pantalles del nou edifici.

Hi ha dos elements especialment ben conservats, ja que s'hi ha realitzat una restauració. Un és la portalada barroca de l'església de sant Cristòfol (174) que ha estat restaurada l'any 2010 sota la direcció de l'arquitecte Pere Tor. L'altre és l'edifici de l'Amistat (11), que actualment s'està reformant en la seva totalitat per encabir-hi un nou edifici que tindrà un aforament per a 400 persones i permetrà acollir tota mena d'espectacles com ara teatre, activitats musicals o d'àmbit social i Cívic. Amb aquesta reforma no només respecte la part original de la construcció sinó que la valoritza arquitectònicament.

De l'àmbit del patrimoni moble que inclou fonts urbanes, elements arquitectònics, monuments, objectes o col·leccions, es pot dir que tenen, a nivell general, un bon estat de conservació, sobretot les col·leccions que gestiona el museu. Però cal remarcar algunes deficiències en alguns monuments amb grafitis, com el cas del Monument del col·lector d'aigües residuals (113), Monument plaça Joan Corominas (114), Monument Anselm Clavé (115) o la Font del Cargol (116).

La font del carrer Marina (125) que és la més antiga del municipi està en desús, però a més a més, durant l'elaboració d'aquest mapa, la brigada municipal hi va abocar ciment per tapar la pica del desaigua, al·legant que es feia servir d'urinari i que hi havia presència del mosquit tigre.

El poc patrimoni immaterial documentat en aquest mapa gaudeix d'una excel·lent salut, ja que es tracta d'elements vius, com la Festa Major (109), o publicats, com la tradició oral de l'origen de Premià de Mar (129) i els rituals relacionats amb Sant Cristòfol (140).

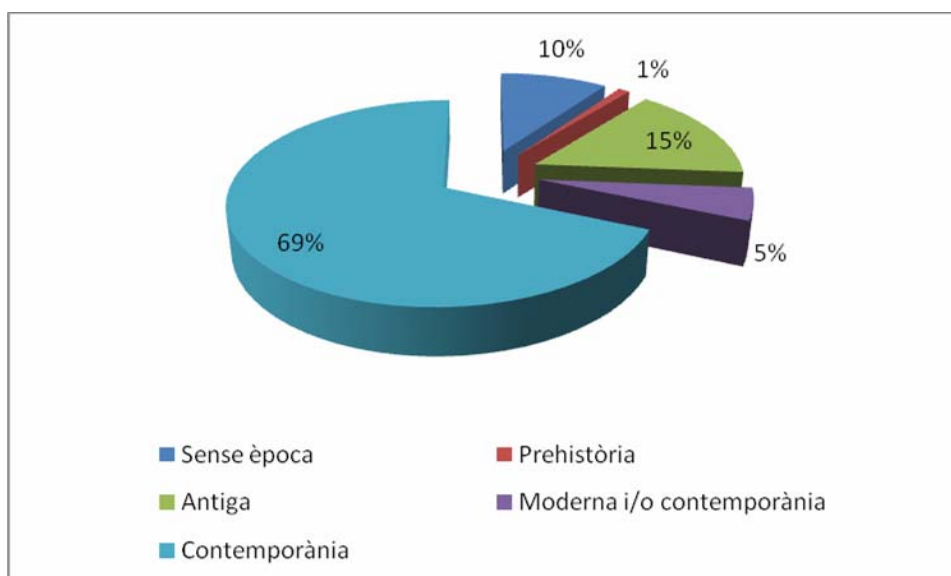
L'àmbit de patrimoni natural es divideix en dues tipologies: les zones d'interès i els espècimens botànics. Pel que fa al primer cas, es troben en bon estat de conservació perquè es tracta en la majoria dels casos o bé de jardins públics que tenen un manteniment continuat o de conjunts d'arbres (avingudes de plataners) que també tenen el seu manteniment. En el cas dels espècimens botànics, hi ha més diferència. Molts exemplars de Palmera *canariensis* es troben afectades per una plaga. Des de l'any 2005 un insecte conegut amb el nom del morrut de les palmeres (*Rhynchophorus ferrugineus* Oliver) de l'ordre dels coleòpters, està produint danys irreversibles a aquesta espècie tant apreciada en jardins i parcs privats i públics. Es tracta d'un insecte que mesura entre 2 cm i 5 cm, de color vermellós i amb una mena de bec allargat o trompeta. Aquesta plaga està afectant de ple tota la comarca del Maresme. Cal tallar i destruir mitjançant cremació les palmeres afectades i establir una zona de vigilància intensiva al voltant del focus. Un cop morta la palmera, l'insecte pot continuar vivint a l'interior del tronc i continuar colonitzant altres palmeres. La saba de les palmeres podades té un alt poder d'atracció sobre aquest insecte.

Es pot observar en el garrofer de la Plaça Santa Rosa (69), com a 1,30 m del terra hi ha una ferida important, segurament provocada per l'arrencament d'una branca de considerables dimensions. La que resta dempeus, es troba aguantada per una biga de ferro. La zona de nidificació del Corriol camanegre (178) està protegida per una lleugera separació amb estakes de fusta i corda, que fins ara ha funcionat. Cal continuar protegint aquest espai de nidificació excepcional i, potser, pensar amb mesures addicionals.

6.3.Cronologia

En referència a la cronologia dels elements inclosos en el mapa de Premià de Mar, com mostra de forma contundent la corresponent gràfica, predominen els elements d'època contemporània, compresos entre els segles XIX i XX.

Aquesta és una dada que no ens ha de sorprendre, tenint en consideració tots els estudis i anàlisi realitzats fins el moment, ja que es tracta d'un municipi que es forma en el transcurs del segle XIX i el seu incipient desenvolupament urbanístic es produeix a partir d'aquesta època, generant les construccions més característiques i la tipologia de les cases de cós que defineixen en gran part el caràcter del paisatge urbanístic. A més, no té un passat medieval que es visualitzi en un nucli urbà o en algun edifici, ja que el nucli original de població correspon al poble de Premià de Dalt.

De les restes arqueològiques, la gairebé totalitat es situen en època romana, des del període republicà fins el baix imperi. Les evidències de prehistòria són testimonials, però n'hi ha, i això és important tenir-ho en compte. Però el que és evident és l'ocupació del territori de Premià de Mar en època romana. La següent evidència cronològica la trobem en el segle XVI.

8. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA

AGUILAR, Robert i GÓMEZ, Joan (2009). Patrimoni artístic premianenc en poder de l'Ajuntament de Premià de Mar. Premià de Mar. Inèdit.

ALBERTINI, E. (1913). Sculptures antiques du Conventus Tarraconensis, dins l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans (1911-12). Barcelona.

ALMAGRO BASCH, M.; SERRA RÀFOLS, J. de C. i COLOMINAS ROCA, J. (1945). Carta arqueològica de España. Barcelona, Madrid: CSIC Instituto Diego Velázquez.

ALVAREZ, J. (1978). Acerca del interés arqueológico de Premià, dins Full informatiu de l'AECC, núm. 4. Premià de Mar.

AGUADÉ i BENET, Abdon i CODINAS i GARCIA, Josep (1992). La casa de cos de Premià de Mar. Inèdit. Arxiu Museu de l'Estampació de Premià de Mar.

AGUSTÍ, MIQUEL Fra (1617). El Llibre dels secrets de agricultura, casa rústica y pastoral. Barcelona. Reeditat per Ed. Andana, 2007.

AMAT TEIXIDOR, Jordi (2001). Premià de Mar, 1931-1945... República, Guerra Civil i Primer Franquisme. El Clavell - Ajuntament de Premià de Mar.

ANDINO, Héctor et alii (2005). Atlas dels ocells nidificants del Maresme. Andino, H; Badosa, E; Clarabuch, O i Llebaria, C. editors. Barcelona.

ANDRÉS i BLANCH, Rosa maria (1987). Premià de Mar. Dins l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.

ANDREU, Pep i CRUZ, Marga (2009). Modernisme al Maresme. L'arquitectura entre dos segles. Edició: Marga Cruz. Barcelona , pàgs. 238 - 245.

ARDLEY, Neil (1979). Las aves. Editorial Fontalba. Barcelona.

ARXÉ, J.; COLL, R. i CAZORLA, F. (1993). PALMAR Hotel, Premià de Mar. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989; dins Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya, 1. Barcelona, pàg. 164.

BARRAL, Xavier (1978). Les mosaïques romaines et médiévales de la Regio Laietana: Barcelone et ses environs. Barcelona.

BARRAL i ALTET, Xavier (2000). Baix Llobregat, Barcelonès, Maresme, Vallès Occidental, Vallès Oriental. Ed. ECSA.

BATLLE, Enric i ROIG, Joan (2001). Pla especial de protecció del patrimoni arquitectònic, ambiental i històric. Ajuntament de Premià de Mar.

BOFILL, Montserrat (1993). La Fàbrica de Gas de Premià de Mar. Butlletí d'arqueologia industrial i de museus de ciència i tècnica, núm. 17, abril de 1993.

BOLÒS, O. (1990). Flora manual dels Països Catalans. Barcelona. Ed. Pòrtic.

BONAMUSSA, J. (1972). Descoberta de noves vil·les romanes en la comarca del Maresme; dins Cingles, núm. 11. Mataró, pàg. 2-4.

BONET i GARÍ, Lluís (1983). Les masies del Maresme. Ed. Montblanc i Centre Excursionista de Catalunya. Barcelona.

BOSCH DE DÒRIA, Marc (2004). Prospecció arqueològica a la finca de Can Amell, situada al carrer Rafael Casanova, núm. 3 (Premià de Mar, El Maresme). Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.

BOSCH, Marc; COLL, Ramon i FONT, Josep (2002). La vil·la romana de Can Ferrerons a la llum de les darreres intervencions. Propostes d'actuació arqueològica i de patrimonialització per a Premià de Mar (El Maresme); dins XVIII Sessió d'Estudis Mataronins, pàg. 53-70. Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró.

BOSCH, Marc; COLL, Ramon i FONT, Josep (2005). La vil·la romana de Can Ferrerons (Premià de Mar, Maresme). Resultats de les darreres intervencions. Tribuna d'Arqueologia 2001-2002, pàg. 167-188. Departament de Cultura. Generalitat de

Catalunya. Barcelona.

BOSCH MARTÍNEZ, Laura (2005). Primer cens dels nius d'oreneta vulgar (*Hirundo rustica*), Cabriels (El Maresme). Inèdit.

BOTEY, Eloi i MASSA, Pompili (2007). El ball de la disfressada de Premià de Mar. Treball inèdit.

CANALS i RAMON, Joana (1988). Com un gra de mostassa. Breu memòria de la Fundació de l'Escola Assís de Premià de Mar. Escola Assís. Premià de Mar.

CAÑIZO, José Antonio (1991). Palmeras: 55 especies con sus características, clima, suelos, cuidados y viveros donde encontrarlas. Ed. Mundi-Prensa.

CARPIO, Isabel i COLL, Ramon (1987). Resultats de l'excavació d'urgència al solar de la Gran Via 229 (Premià de Mar, El Maresme). Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la generalitat de Catalunya. Inèdit.

Carta Arqueològica del Maresme: Premià de Mar (2009). Inventari i Documentació del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.

CAZORLA, F.; COLL, R.; JÁRREGA, R (1997). Els darrers jaciments arqueològics descoberts a Premià. Una aportació a l'inventari arqueològic de Premià de Dalt i Premià de Mar (El Maresme); dins la XIII Sessió d'Estudis Mataronins. Museu-arxiu de Santa Maria. Mataró.

CÉSPEDES i TOR, Agnès (2000). Premià de Mar viu ..imatges de cent anys. Editorial El Clavell. Premià de Mar.

CISA MATALLANA, Judit (2001). Patronat Social Premianenc. Treball de recerca. IES. Serra de Marina. Premià de Mar. Inèdit.

CLAUSTRE DE PROFESSORS (1998). La Lió: de fàbrica a escola. Cent anys de la nostra història. CEIP La Lió de Premià de Mar.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (1987). Premià en l'antiguitat: prehistòria, ibers i romans; dins Quadern verd, núm. 6. Biblioteca de Can Manent. Premià de Mar.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (1988). El comerç al llarg de la història. L'època imperial romana (ss I-V dC). Unió de botiguers de Premià de Mar; dins Butlletí Informatiu, núm. 20. Premià de Mar, pàg. 10.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (1990). Breu síntesi de prehistòria del Maresme (I): del paleolític al neolític final; dins Quaderns grocs. Museu Municipal d'Estampació de Premià de Mar.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (1991). Breu resum d'arqueologia premianenca. Premià de Mar. Guia turística de Premià de Mar, pàg. 28.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (1992). El jaciment arqueològic de Mas Foixà (Premià de Mar). Full Informatiu, 28. Premià de Mar, pàgs. 2-4.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (1993). Restes arqueològiques a Can Manent; dins Catàleg de l'exposició "Can Manent. Història d'una casa, història d'una família". Premià de Mar, pàg. 4

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (1995). Premià de Mar arqueològic. Premià de Mar. Guia informativa, pàg. 7.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (1995). Nota sobre un testimoni de l'Edat del Bronze a Premià de Mar (El Maresme); dins XI Sessió d'Estudis Mataronins. Mataró, pàgs. 159-163.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (1997). Memòria del seguiment arqueològic dut a terme en les obres d'ampliació dels torrents Amell i Fontsana (Premià de Mar, El Maresme). Setembre-octubre de 1996. Servei d'Arqueologia. Inèdit.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon , cord. (1999). La Cisa, mil anys d'història. Col·lecció Costa de Llevant, 1. La Comarcal edicions. Argentona.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (2000). Memòria dels treballs de seguiment arqueològic duts a terme durant l'execució de la segona fase del projecte de construcció del conjunt "Illa de Premià", situat en els antics Frigorífics del Maresme, SA. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.

COLL MONTEAGUDO, Ramon (2001). Memòria dels treballs de seguiment arqueològic duts a terme durant la urbanització dels terrenys de Can Salomó (Premià de Mar, maig-juny de 2001).

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (2002). Resultats del seguiment arqueològic efectuat en els terrenys de Can Salomó (Premià de Mar); dins XVIII Sessió d'Estudis Mataronins. Museu arxiu de Santa Maria. Mataró.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (2004). Història arqueològica de Premià. Ed. Clavell. Premià de Mar.

COLL i MONTEAGUDO, Ramon (2009). Les darreres novetats arqueològiques a Premià de Mar (anys 2004-2007); dins XXV Sessió d'Estudis Mataronins. Museu arxiu de Santa Maria. Mataró.

COLL, Ramon et alii (1995). Històries i tradicions de La Cisa. Associació Cultural de Premià de Dalt l'Opinió. Premià de Dalt.

- COLL, Ramon i BERNAD, David (2009). Història pintoresca de Premià de Mar. Ajuntament de Premià de Mar i El Clavell. Premià de Mar.
- COLL, R. i CAZORLA, F. (1987). El jaciment del Palmar Hotel. Campanya de salvament de 1984; dins El Museu, 1. Premià de Mar, pàgs. 7-9.
- COLL, Ramon i JÀRREGA, Ramon(1993). Anforas itálicas de época tardorromana en Hispania. Los hallazgos del Palmar Hotel (Premià de Mar, Barcelona); dins Archivo Español de Arqueologia, núm. 66. Madrid, pàgs. 310-323.
- COLL, Ramon i MODOLELL, Josep M. (1999). Llegendes, tradicions i fets de la Serralada de Marina: apunts sobre etnografia del Maresme. Oikos-Tau. Vilassar de Mar.
- COLL, Ramon i MONTLLÓ, Jordi (1989). Síntesi arqueològica de Teià (IV). El món romà (continuació); dins Butlletí informatiu local i municipal, núm. 26. Teià, pàg. 9.
- COLL, Ramon i MONTLLÓ, Jordi (1995). Restes iberoromanes a la zona del "Vapor Vell" (Premià de Mar); dins la XI Sessió d'Estudis mataronins. Museu arxiu de Santa Maria. Mataró, pàgs. 145-157.
- COLL, R; CARMONA, M. del C; CAZORLA, F. i MONTLLÓ, J. (1998). Memòria de les intervencions arqueològiques dutes a terme en l'assentament iberoromà del carrer de la Mercè (Premià de Mar, El Maresme). Inèdit.
- COLL, R; CARMONA, M. del C; CAZORLA, F. i MONTLLÓ, J. (1998). L'assentament iberoromà del carrer de la Mercè (Premià de Mar, El Maresme), dins Laietània, 11. Museu de Mataró. Mataró, pàgs. 71-94.
- COMAS, Ure (1995). L'alcalde de Premià de Mar ataca l'oposició i afirma que renovaria el pacte amb el PP. El Punt, 10 de maig de 1995.
- COROMINAS, Joan (1996). *Onomasticon Cataloniae*, vol V, Curial edicions. Barcelona.
- CRESPO, Montserrat (1995). Salvem el Gas. La Clau, del 19 al 25 de maig de 1995.
- CUYÀS, J. M. (1977). Història de Badalona, vol. III. Badalona, pàg. 350.
- DELMAR, J. (1969). Ochenta metros cuadrados de mosaico romano en Premiá de Mar; dins El Noticiero Universal del 13 de març de 1969.
- DÍAZ, Ma Jesús (1995). La Plataforma Cívica demanarà que la Fàbrica del Gas es consideri bé d'interès local. Premià Actual, 19 d'abril de 1995, pàg. 3.
- DURAN i SALAT, Josep (1987). La Fàbrica de Gas de Premià de Mar. Setembre de 1987. Inèdit.
- FONT, Josep i COLL, Ramon (2005). Memòria científica de la intervenció arqueològica a l'Horta Ferrerons. Premià de Mar, El Maresme. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.
- FONT, Josep i TOR, Pere (2009). Pla director de l'edifici octogonal romà de l'Horta Ferrerons. Premià de Mar. Centre d'interpretació vil·la romana de Can Ferrerons. Inèdit
- FONT, M. Rosa i GÓMEZ, J. (2003). Can Manent, 600 anys d'història i el naixement d'un poble Premià de Mar (recull documental). Premià de Ma. No consta editors.
- FORASTER, P. (1969). Hallazgo de una villa romana del siglo XII (sic) en Premiá de Mar; dins La Prensa del 22 de març de 1969.

GIMÉNEZ i MOLINA, Isabel (2006). La transformació del paisatge del Masnou (1849 – 1945). I Beca d'investigació i de Recerca local del Masnou, 2001. La Roca de Xeix, núm. 26, segona època. Ajuntament del Masnou, Patronat Municipal.

GODÀS PÉREZ, Eulàlia (2008). Els renoms de Premià de Mar. Treball de 2n de batxillerat. IES Serra de Marina. Premià de Mar. Inèdit.

GÓMEZ VINARDELL, Joan (1970). Premià arqueològic; dins Guia del Patronat Catequístic de Premià de Mar, núm. 177. Premià de Mar, pàgs. 2-4.

GÓMEZ VINARDELL, Joan (1976). Premià, poble romà; dins Boletín de la Asociación de Cabezas de Familia, núm. 8. Premià de Mar, pàg. 12.

GOMEZ VINARDELL, Joan (1979). Gafarrons; dins de Premià Informa, núm. 3. Premià de Mar, pàg. 26.

GÓMEZ VINARDELL, Joan (1981). Can Manent 1687; dins Butlletí de l'AECC, núm. 8, de gener a juny de 1981. Edita AECC- Servei Tècnic del Museu Municipal de Premià de Mar, pàgs. 26 - 28.

GÓMEZ VINARDELL, Joan (1987). Premià al llarg de la història (segles V-XX); dins Quadern verd, núm. 7. Biblioteca de Can Manent. Premià de Mar.

GOMEZ VINARDELL, Joan (1989). Costumari premianenc. Pàgina de reculls etnològics. Dins Joves de Sant Cristòfor, núm. 5. Premià de Mar, maig de 1989, pàg. 12.

GÓMEZ VINARDELL, Joan (2007). La indústria premianenca. Catàleg de l'exposició. Edita AECC-CRIT. Premià de Mar.

GÓMEZ, J. i COLL, Ramon (1990). Un dolmen a Premià de Mar?; dins Full Informatiu, núm. 22. Premià de Mar, pàg. 7.

GOMIS, Cels (1987). La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915. Ed. Altafulla. Barcelona, pàg. 157.

GORGES, J. G. (1979). Les villes hispano-romaines: inventaire et problematique archeologique. Paris.

GRAUPERA, Joaquim (1999). Noves aportacions sobre el pre-romànic del baix Maresme. La capella de santa Anastàsia de Premià de Dalt; dins XV Sessió d'Estudis Mataronins, 28 de novembre de 1998. Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró, pàgs. 173 180.

GRAUPERA, Joaquim (2000). El baix Maresme durant el període carolingi. De la conquesta a l'organització del territori; dins XVI Sessió d'Estudis Mataronins, 27 de novembre de 1999. Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró, pàgs. 75-88.

GUARDIOLA i PRIM, Lluís (1955). Sant Joan de Vilassar. Vilassar de Mar, pàg. 105.

JIMÉNEZ, Xito i SOL, Joan (2006). La festa dels pirates. Edició Àfrica Vela. Premià de Mar.

LLANAS, J. (1977). Retses romanes al Palmar Hotel de Premià de Mar, dins Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme, núm. 1 . Mataró.

LLANAS, Joan (1981). Un exponent de Cultura: el Museu municipal; dins Butlletí AECC, núm. 8, gener - juny de 1981. AECC, Servei Tècnic del Museu municipal de Premià de Mar.

MADOZ, Pascual (1849). Diccionario geográfico, estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Madrid. MARGENAT, Joaquim (1983). Breu resum de la construcció de l'església parroquial de Premià de Mar; dins Butlletí de l'AECC, núm. 13. Museu Municipal de Premià de Mar, pàgs. 1-2.

MARQUÈS, A.; RODRÍGUEZ, A. (1993). Època romana-antiguitat. Campanyes 1982-1989, dins Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Barcelona.

MARTÍ BONET, Josep Maria (1975): Organigrama del Archivo Diocesano de Barcelona.

MARTÍ BONET, Josep Maria (1985): "Arxivo Diocesano de Barcelona" a Guia de los archivos y las bibliotecas de la Iglesia en España. Vol. I Archivos. Asociación Española de Archiveros Eclesiásticos. León, pp. 151-167.

MAS i ABRIL, Francesc (1958). Els gafarrons de Premià de Mar; dins Claror, pàg. 217-218.

MEDIR (1997), coord. 25 è aniversari (1972-1997). Coral l'Amistat. Premià de Mar. MIRÓ,

J. (1988). La producción de ánforas romanas en Catalunya: un estudio sobre el comercio del vino de la tarraconense: siglos I aC - I dC. Oxford. MIRÓ, J. (1982).La

producció d'àmfores al Maresme: una síntesi, dins Laietania, núm. 2

3. Mataró.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1998). Història i actualitat dels museus i col·leccions del Maresme. Treball de recerca del programa de doctorat del Departament d'Antropologia de la Universitat de Barcelona: Recerca en antropologia cultural. Tuto: Doctor Joan Bestard. Inèdit.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1991). Els orígens de la parròquia de Sant Cristòfor de Premià de Mar; dins Joves de Sant Cristòfol, núm. 11, juliol de 1991. Parròquia de Sant Cristòfol de premià de Mar; pàgs. 8 -13.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1992). Restaurat el baldaquí de la parròquia de Premià de Mar; dins Catalunya Cristiana, núm. 663. Barcelona, pàg. 12.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1992). El concepte de poble a Catalunya: un cas concret; dins Full Informatiu de l'AECC - Servei Tècnic del Museu Municipal d'Estampació Tèxtil de Premià de mar, núm. 28, maig de 1992, pàgs. 5 - 7.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1994). Els orígens del Museu Tèxtil de Premià de Mar, dins La Clau, març del 4 al 10 i de l'11 al 17. Vilassar de Mar.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1995). La fàbrica de gas de Premià de Mar. El Punt, 21 de març de 1995, pàg. 16.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1995). Premià de Mar, un sífó sense gas. A tota vela, núm. 5, pàg. 7, abril de 1995. ERC de Premià de Mar.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1995). Premià de Mar a mig gas. Zerovuittresquaranta, núm. 55, abril de 1995, Vilassar de Mar.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1995). Amenaça de destrucció d'un bé patrimoniabile a Premià de Mar. Dossier de Patrimoni Cultural d'informació i documentació per als municipis. Abril de 1995, núm. 70. Diputació de Barcelona.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1995). La preservació del patrimoni cultural, una assignatura pendent de la nostra societat: la Fàbrica del Gas de Premià de Mar. Tribuna del Full Informatiu de la Societat Catalana d'Arqueologia, núm. 115, maig de 1995. Barcelona.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1998). Història i actualitat dels museus i col·leccions del Maresme. Treball de recerca del programa de doctorat del Departament d'Antropologia de la Universitat de Barcelona: Recerca en antropologia cultural. Tutor: Doctor Joan Bestard. Inèdit.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1999). La conflictivitat social en el patrimoni cultural. La recuperació d'un element patrimonial a Premià de Mar (El Maresme): La Fàbrica de Gas; dins Segones jornades de patrimoni cultural i societat. Col·lecció Costa de Llevant, núm. 3. associació d'Estudis Científics i Culturals. Premià de Mar, pàgs. 115-123.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (1999). Cronos contra la memòria. Les andrones, un element de la nostra identitat cultural oblidat per la societat; dins Zerovuitresquaranta, núm. 108, novembre de 1999. Vilassar de Mar, pàgs. 11 i 12.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2005). Plantada del pessebre a l'ermita de Sant Mateu; dins Per Nadal, el pessebre. Col·lecció Emaús 68. Centre de Pastoral litúrgica. Barcelona, pàgs. 76 - 78.

MONTLLÓ, Jordi i ALAY, Joan Carles (1999). Els búnquers del litoral del Maresme. Un element patrimonial a punt de desaparèixer, a XV Sessió d'Estudis Mataronis. Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró pp. 33-35.

MONTLLÓ, Jordi i BOSCH, Laura (2010). Informe de troballes arqueològiques al camí de Can França (entre els termes de Premià de Mar i Premià de Dalt; el Maresme).

MONTLLÓ, J; GÓMEZ, J i SARÀBIA, V. (2007). Hem salvat la Nova. La mirada dels premianencs. Arxiu filmic de Premià de Mar. Edita Víctor Saràbia. Produeix La CajaNegra.

MORAGAS i BOTEY, Joaquim (1985). Coses de marina vistes des de Premià. L'Aixernador, edicions argentonines i AECC – S.T Museu Municipal. Premià de Mar.

MORAGAS i BOTEY, Joaquim (1995). Famílies marineres de Premià. L'Aixernador, edicions argentonines. Col·lecció El Montalt, núm. 18.

MORAGAS i BOTEY, Salvador (1969). Material d'excavacions; dins Guia del Patronat Catequístic de Premià de Mar, núm. 168. Premià de Mar, pàg. 2.

MORAGAS i BOTEY, Salvador (1976). El Museu dels records, dins Butlletí de l'Agrupació d'Estudis Científics i Culturals, núm. 1, 10 de juliol de 1976. Premià de Mar, pàg. 20.

MORAGAS i BOTEY, Salvador (1983). Onomàstica premianenca (III), dins Butlletí de l'Associació d'Estudis Científics i Culturals, núm. 10, gener-febrer de 1983. Premià de Mar, pàg. 2

MORAGAS i BOTEY, Salvador (1983). Onomàstica premianenca (V), dins Butlletí de l'Associació d'Estudis Científics i Culturals, núm. 12, maig-juny de 1983. Premià de Mar, pàg. 4.

MORAGAS i BOTEY, Salvador (1983). Onomàstica premianenca (VI), dins Butlletí de l'AECC, núm. 13. Museu Municipal de Premià de Mar, pàg. 4.

MORAGAS i BOTEY, Salvador (1985). Onomàstica premianenca (X), dins Butlletí de l'Associació d'Estudis Científics i Culturals, núm. 19, octubre de 1985. Premià de Mar, pàg. 15.

MORAGAS i BOTEY, Salvador (1990). Història breu de Premià de Mar. Memòries. L'Aixernador, col·lecció El Montalt, núm. 5. Argentona.

MORENO, A. (1969). Hallazgo arqueológico en Premià de Mar; dins Tele-Expres del 25 de març de 1969.

Mosaic romà; dins Butlletí de l'AECC, núm. 5. Premià de Mar, 1979, pàg. 2.

MUNTADAS, Ramon (1994). Històries de Premià. Can Manent, la masia recuperada; dins Premià Actual, 22 de setembre de 1994, pàg. 22.

NAVARRO, Jose M. i NAVARRO, Rafael (2003). Can Sanpere. El final de la indústria tèxtil a Premià de Mar. Compagina, s i Ajuntament de Premià de Mar.

NIELL, Cristina (1995). L'Ajuntament de Premià vol enderrocar dues naus de la fàbrica del Gas, El Punt, 2 de març de 1995, portada i pàgina 3.

NIELL, Cristina (1995). S'oposen a l'enderrocament de part de la fàbrica de gas de Premià. El Punt, 21 de març de 1995, pàg. 16.

NIELL, Cristina (1995). ERC presenta una proposició no de llei per impedir l'enderroc de la fàbrica de Gas de Premià. El Punt, 26 de març de 1995.

NIELL, Cristina (1995). Demanen que la fàbrica del Gas de Premià sigui declarada bé d'interès local. El Punt, 4 d'abril de 1995, pàg. 16.

NIELL, Cristina (1995). La Plataforma de la fàbrica del Gas titlla l'alcalde de "populista". El Punt, 14 de maig de 1995.

Noticiari. Guia del patronat catequístic de Premià de Mar, núm. 165. Premià de Mar, 12 de maig de 1969, pàg. 9.

Noticiari. Guia del patronat catequístic de Premià de Mar, núm. 167. Premià de Mar, 15 de juliol de 1969, pàg. 5.

OLESTI VILA, Oriol (1995). El territori del Maresme en època republicana (s. III -I a. C.). Estudi d'Arqueomorfologia i Història. Caixa d'Estalvis Laietana. Mataró.

PARADERA, Mossèn Josep (1932). Notes històriques. Parròquia de Sant Cristòfol de Premià de Mar. Diari El Matí.

PARÉS, Eduard (2006). Arbres Monumentals de Catalunya. 18 anys des de la primera protecció. Ponència de la 2ª trobada d'Arbres Monumentals i Singulars. Alcalà d'Henares, 19-21 de 2005. Ed. Generalitat de Catalunya. Departament de Medi Ambient i Habitatge. Direcció General de Medi Natural. Barcelona.

PELLICER, J. M. (1902). Mataró. Synthesis historial d'aquesta ciutat en relació ab sa major gloria las santas patronas y patricias Juliana y Symphroniana Verges y Martres . Mataró.

PHILIPS, Roger (1989). Los Arboles. Editorial Blume, S.A. Barcelona.

PREVOSTI, Marta (1981). Cronologia i poblament a l'àrea rural d'lluro. Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró.

PREVOSTI, M.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (1987). Algunes hipòtesis sobre els objectius i estratègies de la colonització romana a la costa central de Catalunya, dins les Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial de la Hispania Citerior. Granollers.

QUADRADA LLOVERA, Roger (2000). Seguiment arqueològic a l'antic edifici dels Frigorífics. Premià de Mar (Maresme). Memòria. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.

QUADRADA LLOVERA, Roger (2002). Prospecció arqueològica en la parcel·la delimitada pels carrer d'Enric Borràs i de Torrent Malet. Comissaria mossos esquadra. Premià de Mar (el Maresme). Memòria. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.

RIBAS, Marià (1976). El Maresme en els primers segles del Cristianisme. Barcelona.

RODRÍGUEZ, Àngela (1995). L'Ajuntament de Premià de Mar aprova l'enderroc de dues naus de l'antiga fàbrica del Gas. Premià Actual, 22 de març de 1995, pàg. 5.

ROSSELLÓ, M. (1970). Premià de Mar. Aniversari; dins El Maresme, núm. 21. Mataró, pàg. 9.

ROSSELLÓ, Martí (1995). La fàbrica del Gas de Premià de Mar. El Punt, secció La Galeria, 16 d'abril de 1995, pàg.7.

SALICRÚ i PUIG, Manel (1984). Els museus del Maresme, dins Fulls del Museu - arxiu de Santa Maria, núm. 21, pàgs. 16 a 19. Mataró.

SALICRÚ i PUIG, Manuel (1989). La casa de cós de Mataró, dins de Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 35. Mataró, pp. 10 – 30.

SALOMÓ i MANAPLATA, Francesc (1998). Memòries 1921-1954. Premià de Mar. Edició de l'autor.

SANABRE, Rdo. José (1947): El archivo diocesano de Barcelona. Arquebisbat de Barcelona. Barcelona.

SARÀBIA, Victor i SOMS, Miriam (2006). La mirada dels premianencs: passat, present i futur de Premià de Mar, 1ª part. La Caja Negra produccions. Premià de Mar.

SARÀBIA, Victor i SOMS, Miriam (2007). La mirada dels premianencs: passat, present i futur de Premià de Mar, 2ª part. La Caja Negra produccions. Premià de Mar.

SARÀBIA, Victor i SOMS, Miriam (2008). La mirada dels premianencs: passat, present i futur de Premià de Mar, 3ª part. La Caja Negra produccions. Premià de Mar.

SERRA RÀFOLS, J. de C. (1928). Baetulo-Blanda. Forma Conventus Tarraconensis. Barcelona.

SERRA-RÀFOLS, J. de C. (1962). Estratos ibèricos debajo de villas romanas en la Costa Catalana, dins VII Congreso Nacional de Arqueología. Barcelona.

SOL, Joan i JIMÉNEZ, Xito (2005). Els premianencs i el mar. Associació Bellamar. Centre d'Estudis Marítims. Premià de Mar.

TOR MAS, Maria (2001). Estudi de les façanes del casc antic de Premià de Mar. Projecte encarregat per l'Ajuntament de Premià de Mar en comissió de govern el 13 de desembre de 2000. Inèdit.

TRAIID, Xavier et alii (1997). Premià de Mar ...viu la cultura. Ed. El Clavell i Ajuntament de Premià de Mar. Premià de Mar.

TRAIID GALLEGÓ, Xavier (1999). Premià de Mar ...viu la mar de coses. Ed. El Clavell i Ajuntament de Premià de Mar. Premià de Mar.

TRENS, Dr. (1926): Inventari del tresor de les parròquies de Barcelona. Arxiu Diocesà de Barcelona.

TRULLÀS LEDESMA, Òscar (2004). Intervenció arqueològica al solar del carrer Aribau, 2 19. Premià de Mar (El Maresme). Memòria de la intervenció. Direcció General de Patrimoni Cultural. Inèdita.

VILARDELL, Àlex (1988). Premià de Mar. Dins l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.

<http://www.cultura.gencat.net/invarquit/cerca/asp>

<http://www.idescat.cat> <http://www.coac.net>

<http://www.encyclopedia.cat>

<http://www.poblesdecatalunya.cat>

<http://www.lamiradadelspremiatencs.com>

<http://www.epremia.net/premia/museu/inici.htm>

Diputació de Barcelona

Àrea de Cultura

Carrer Comte d'Urgell, 187. Edifici del Rellotge

08036 Barcelona

Tel. 934 022 566 • Fax 934 022 825

o.patrimonic@diba.cat • www.diba.cat/opc